

A trencsényi csata.

(1708 augusztus 3)*

Első közlemény.

Előszó.

A trencsényi csata egyaránt vonzó tárgya lehet a történetkutatónak és a katonának.

A történetkutató, ha a csata előkészítését, létrejöttét, azután a szerencsétlen vereség következményeit vizsgálja, rendkívül sok érdekes adatot talál, amelyek segítségével közelebb hozhatja a mai korhoz II. Rákóczi Ferenc fennkölt gondolkodású, de balsorstól üldözött, tiszteletreméltó személyét, aki mindenét feláldozta és elvesztette az Isten kegyelméből való fejedelmi souverénitás eszméjéhez való ragaszkodásáért. Meglátja azt, hogy a nagy diplomáciai műveltséggel és jó összeköttetésekkel rendelkező fejedelemnek legszebb tervei kátyúba jutottak, mert azok végrehajtására nem volt olyan kiképzett hadereje, amelynek kitartására, fegyelmére és vitézségére támaszkodva, bármely ellenséggel szembeszállhatott volna a győzelem reményében.

A sziléziai betörés céljaira a fejedelem 1708 tavaszán olyan hadsereget teremtett, amelynél különbet, a szemtanúk állítása szerint, még az egész felkelés eddigi során nem láttak. S ez a kipihent, jól felöltözött, felfegyverzett, gyalogságból, lovasságból és tüzérségből álló sereg, augusztus 3-án Trencsén mellett, a neki kedvező terepen, vereséget szenvedett olyan császári haderőtől, amelynek száma a kurucok felét sem érte el s amely tisztán lovasságból állott.

*A katon*a a csata lefolyásában sok olyan rendkívül érdekes mozzanatot fog találni, amely a hadtörténelemben páratlanul áll. A támadó és védekező harcnak olyan különleges esetét látjuk itt, amelynek kezdetén minden előny a vesztes fél s minden hátrány a győztes fél oldalán volt. Rákóczi serege a Vág mentén délről észak felé haladt, Heister ugyanazon az útvonalon követte őt seregével. A Fejedelem augusztus 2-án este táborba szállott a Trencséntől délre fekvő lejtőkön.

* A Magyar Tudományos Akadémia által jutalmazott pályamunka.

Heister, hosszú éjjeli menet után, 5-án reggel Rákóczi balszárnya felől bontakozott ki s csatarendbe fejlődött a kuruc arcvonalra majdnem derékszögben. A Fejedelem csatarendbe állította seregét, arccal észak felé. Heister lovasságával nem mert támadni, hanem a kuruc arcvonal egyrésze előtt elvonulva, Trencsén felé elkanyarodott. A kuruc jobbszárnyon levő mezei lovasság ügyetlen mozdulata folytán Heister elővédje lovas harcot kezdett, amely fokozatosan áterjedt az egész arcvonalra. Az eredmény, a kurucok teljes veresége, pedig ők szakadékos hegyoldalon, kedvező helyzetben, tűzérőségüktől támogatva, a lovas támadásokat könnyen visszaverhették volna. Mindezek olyan jelenségek, amelyekből azt az igazságot lehet leszűrni, hogy a győzelemhez elkerülhetetlenül szükséges a vezér gyors elhatározása, a kezdeményezésnek a kellő percben való magáhozragadása és a helyzetadta előnyök gyors kihasználása.

E csatában ezt látjuk a császári és ezt nélkülözzük a kuruc vezéreknél.

A trencsényi csata különleges voltát talán a legrövidebben így jellemezhetjük: Ezt a csatát a császáriak *nem várták*, bár a kurucokkal az összeesapást *akarták*. Rákóczi ellenben *várta* az összeütközést, de *nem akarta*. Ennek folytán a csata előtt egyik fél sem volt tájékozva a másik erejéről, szándékáról s így pontos, előre meghatározott tervvel, erőelosztással egyik sem kezdte meg a küzdelmet. Ennek tulajdonítható az a sajnálatos körülmény, hogy a csata előkészületeiről hiteles utasításokat, parancsokat nem találunk. A csata lefolyásáról szóló helyzetjelentések pedig nem eléggé kimerítőek.

Mivel a kuruc sereg a csata után felbomlott s azt különben is a fejedelem személyesen vezette, arról senki sem szerkesztett közvetlenül lezajlása után részletes ütközetleírást. Az Archivum Rákóczianumban sincs egyetlen egy irat sem, amely magával a csata leírásával, annak létrejöttével foglalkoznék. A későbbi hónapokból eredő irataiban is csak szórványosan találunk rövid utalásokat erre a szerencsétlen eseményre. Rákóczi emlékirataiban eléggé részletesen beszél el a csata lefolyását,¹ mivel azonban e munkáját már száműzetése idejében írta, adatait részben emlékezetből, részben Kolinovits²

¹ Memoires du Prince Francois Rákóczi sur la guerre de Hongrie depuis l'anneé 1705 jusque a sa fin. V. kötet.

Megjelent Hágában. 1739-ben Neaulme Jánosnál. Az emlékirat különböző magyar fordításai (Ráth György, stb.) különösen a katonai kifejezések és a hadi helyzetek vázolásának tekintetében nagyon sokszor felületesek, vagy tévesek, ezért mindenütt a francia eredeti szöveget vettem alapul.

² *senkoviczi Kolinovics Gábor: Commentarium de rebus Ungaricis libri XIII. ab anno 1701 — ad 1720.* Kézirata több példányban és különféle alakban maradt fenn napjainkig. Én a budapesti egyetemi könyvtárban: Folio G. 87. sz. s. őrzött példányt használtam. 270—275. lap.

és Beniczky³ munkáiból meríthette. Ezért leírásában a helyek és az időpontok megjelölésénél könnyen tévedhetett. Az egykorú magyar munkák közül kétségtelenül Kolinovits kronikája a legértékesebb, azután Beniczky Gáspár, Ottlyk György⁴ és ifj. Tsétsi János⁵ kronikái. Az újabb magyar történészek Thaly⁶, Márki⁷, Rónai-Horváth⁸, mind jórészt ezek alapján írták meg a csata lefolyását. A csata rövid leírását olvashatjuk még Aszalay Ferencnek a fejedelem titkárának Radvánszky Jánoshoz 1708 augusztus 8-án intézett levelében is⁹. Új adatokat e levélben sem lelünk.

A régebbi magyar krónikák közül a csatával Pethő Gergely és Spangár András, továbbá Cserey Mihály írásai foglalkoznak. A Pethő-Spangár krónika csak egész röviden, Cserey historiája hosszasan, de tévesen. Sem a csata keletkezésének, sem magának a küzdelemnek leírása nem felel meg a valóságnak. Szerinte a német nehéz lovasság legázolta Rákóczi gyalogságát s ezután került sor a lovasság pusztulására, holott éppen fordítva történt. Leírása egyébként is annyira felületes, hogy a csata tanulmányozásánál mint forrásmű nem használható.

A császári vezérek közül leghitelesebbnek ismerhetjük el Heisternek ama jelentését, amelyet közvetlenül a csata után küldött fiával Bécsbe.¹⁰ Ez a jelentés feltűnteti Heister csatatervét. Bár, ha ezt későbbi jelentéseivel és egyéb adatainkkal összehasonlítjuk, felmerül az a kétség, hogy igazat mond-e amikor azt állítja, hogy azért kanyarodott el Trencsén irányába, hogy a kurucokat megkerülve hátba támadja és visszavonulási irányukat elvágja. A valóságban azonban támadási tervéről ekkor már lemondva a csataterőről végleg el akart vonulni Trencsén várába. Heisternek még két más jelentését sikerült felkutatnom. Az egyik augusztus 11-én kelt. Ennek tartalma lényegében megegyezik

³ *Beniczky Gáspár* naplója: Thaly: Rákóczi Tár I. kötet.

⁴ *Ottlyk György* önéletrajza: Magyar Történelmi Emlékek XXVII. kötet. 1875.

⁵ *ifj. Tsétsi János* havi kronikája: Magyar Történelmi Emlékek, XVII. kötet. 1875.

⁶ *Thaly Kálmán*: A Bercesényi család története. — Ocskay László és a felsőmagyarországi hadjáratok. — A trencsényi csata, Fővárosi Lapok 1864. évfolyam. — A trencsényi csata, Hadtörténelmi Közlemények 1897. évfolyam. — Az első hazai hírlap. 1705—1710. — Akadémiai értesítő 1879. VIII. füzet.

⁷ *Dr. Márki Sándor*: II. Rákóczi Ferenc. Magyar Történelmi Életrajzok 1910. II. kötet.

⁸ *Rónai-Horváth Jenő*: Magyar Hadikrónika II. rész 365—70. lap. 1897.

⁹ *Hadtörténelmi Közlemények* 1897. évf. 313. lap.

¹⁰ *Heister első jelentése* 1708. augusztus 5. (Wienerisches Diarium 1708. évfolyam. 523. száma.)

első ütközet-jelentésével.¹¹ Harmadik jelentése a csatáról az udvari haditanácshoz 1708 októberében előterjesztett igazoló-jelentésében olvasható. Ezzel a jelentéssel részletesebben foglalkozom a csata utáni eseményekről szóló fejezetben.¹²

A császári vezérek közül még Pálffy Jánosnak¹³ egy jelentését ismerjük, amelyet Savoyai Jenő herceghez intézett. Bár ez eléggé pontos adatokat szolgáltat a császári lovasság számerejére és a csata megindulására vonatkozóan, magának a küzdelemnek harcászati mozzanatait csak nagy általánosságban tárgyalja. A Nemzeti Múzeum őrizetében lévő „Berényi napló“ a labanc érzelmű gróf Berényi Ferenc kézírata — augusztus havi feljegyzéseiben többször megemlékezik e csatáról a nélkül azonban, hogy annak részletes lefolyását ismertetné.

Az osztrák történések majdnem valamennyien az osztrák Kriegersarchiv alapvető nagy munkájából a „Feldzüge des Prinzen Eugen von Savoyen“ műből merítik¹⁴ adataikat. E mű viszont minden tekintetben Thaly Kálmánnak a Fővárosi Lapok 1864-i évfolyamában a csatáról megjelent első leírására támaszkodik. A csata napját azonban az osztrák forrás tévesen augusztus 4-ében határozza meg. Ez a tévedés véleményem szerint onnan ered, hogy a csatát megelőző pihenőnapra vonatkozó adatot helytelenül értelmezi. Rákóczi ugyanis augusztus 1-ére egész seregének pihenőt rendelt, 2-án indult azután tovább Trencsén felé, késő este tábort ütött s 3-án reggel zajlott le a csata. Kirchhammer, a Feldzüge des Prinzen Eugen von Savoyen e kötetének írója ellenben azt hitte, hogy, mivel a Fejedelem 1-én adta ki a pihenőnapra való rendelkezéseit a kuruc sereg 2-án pihent, csak 3-án reggel indult tovább Trencsén felé s 4-én volt a csata.

Ez a megállapítás teljesen helytelen, mert a csata minden kétséget kizáróan *augusztus 3-án* zajlott le. Ezt bizonyítja az is, hogy a fiatal Heister gróf a bécsi Kärtner Tor őrségének a Wienerisches Diariumban közölt feljegyzése szerint már 3-én Bécsbe érkezett apja győzelmi jelentésével. Ezt a körülbelül 180 kilométeres utat csak akkor tehetta meg, ha Trencsén alól legkésőbb 3-án este már elindult.

A csata 200 éves évfordulója alkalmából 1908-ban Bécsben két osztrák tanulmány is látott napvilágot. Az egyik Zitter-

¹¹ Heister második jelentése 1708. augusztus 11. (Wienerisches Diarium 1708. november Nr. 117.)

¹² Heister harmadik jelentése. (Osztrák Kriegersarchiv: Hofkriegsrat Akten 1708. november Nr. 117.)

¹³ Pálffy János gróf jelentése Savoyai Jenő herceghez: Osztrák Kriegersarchiv. Hofkriegsrat Akten 1708. — 8—5.

¹⁴ Osztrák Kriegersarchiv: Feldzüge des Prinzen Eugen von Savoyen II. sorozat. I. kötet. Szerkesztette Kirchhammer Sándor.

hofer Károly közleménye „Die Bedeutung der Schlacht von Trencsin“, mely a *Streffleurs Militärische Zeitschrift* című folyóiratban jelent meg. A másik a *Danzers Armee Zeitung* 1908. július 30-i számában „Die Schlacht bei Trencschin” címen A. v. Z. jelzéssel.

Mindkét tanulmány ismét csak Thaly dolgozatait és a *Feldzüge des Prinzen Eugen von Savoyen*-t használja forrásul, tehát újat nem mond. A csata napjául mindketten tévesen augusztus 4-ét jelölik meg, de Zitterhofer, Thaly felvilágosítása alapján e tévedést a folyóirat egy későbbi számában helyesbíti. Az A. v. Z. jelzés mögött rejtőző cikkíró dolgozata annyira elfogult, egyoldalú és téves adatokban bővelkedő, hogy komoly történelmi tanulmánynak nem tekinthető.

Bár a csata lefolyásáról főleg kuruc részről pontos leírásokat nem várhatunk, igen sok adatot találhatunk részben szemtanúk, részben vezető kuruc személyek leveleiben, amelyek azonban majdnem kizárólag a csata utókövetkezményeivel, az ország és a vitézlő rendek hangulatával és helyzetével foglalkoznak. Számos ilyen adatot találtam nemcsak a belföldi állami és magán levéltárakban (főleg az Országos levéltár „Missilisek” gyűjteményében), hanem a bécsi osztrák levéltárakban és a berlini titkos állami levéltárban is. Ezeket az adatokat az ismert és itt említett leírásokkal és jelentésekkel összehasonlítva, kellőképpen kidomborodik a csatának rendkívüli jelentősége és befolyása a felkelés ügyének további sorsára.

Utoljára hagytam két rendkívül érdekes forrásnak megemlítését t. i. a fejedelemnek és a bécsi udvarnak a csatáról szerkesztett hivatalos összefoglaló jelentéseit — amelyeket úgy tartalmuknál, mint a fogalmazásukban megnyilvánuló óvatosságuknál fogva talán leginkább a világháborúban ismertté vált „Höfer jelentések”-hez hasonlíthatok.

A kurucok hivatalos jelentése Rákóczi táborigazgató hirlapjában a „*Mercurius Veridicus ex Hungaria*”-ban 1708 augusztus 6-án Érsekújvárott látott napvilágot.¹⁵ Ez a lap Rákóczi parancsára Lőcsén nyomtatott Bréwer nyomdájában s latin eredetijét Thaly Kálmán a Károlyi család könyvtárában találta meg. Ez a jelentés leplezetlenül leírja a vereséget s nem szépíti a „sebes szaladással való menekülést” és azt, hogy „a lovasok a hegyekbe menekülve csúful cserben hagyták a gyalogságot”. A harc egyes mozzanatait azonban csak nagy vonalakban festi s a harcoló felek hadrendjéről, számerejéről egyáltalában nem beszél.

¹⁵ *Thaly*: Az első hazai hirlap. *Mercurius Veridicus ex Hungaria* „Értekezések a történelmi tudományok köréből VIII. kötet” 1880. Magyar fordításban kiadta a Vasárnapi Ujság 1866. évfolyam 11. és 12. számában.

A császári hivatalos jelentés a „*Wienerisches Diarium*” 525. számában jelent meg 1708. augusztus 7-én.¹⁶ Ez szintén nem terjeszkedik ki harcászati részletekre, csupán a győzelmes eredményt állapítja meg, de rendkívül fontos adatokat nyújt a csapatok számerejéről, az elesettek, a foglyok és a hadi zsákmány mennyiségéről. A kuruc sereg e szerint 22.000 főből állott volna. Ez a megállapítás, mint következő fejtegetéséből kitűnik, nem helyes, de érthető. Rákóczinak július közepén valóban ilyen erejű serege volt. Azt azonban a *Diarium* szerkesztője akkor még nem tudhatta, hogy ebből a seregből kb. 4.000 fő maradt Bottyán alatt a Csallóközben s kb. 1500 ember Ocskayval a Fehérhegyen túl. Ezek tehát a trencsényi csatában nem vettek részt.

A *Wienerisches Diarium* adatait közölte a *Theatrum Europaeum*. Ennek nyomán írták le a csatát az osztrák történetírók (Rinck: *Kaiser Josefs Leben*, Wagner: *Historia Josephi I*, Krones: *Aktenstücke zur Geschichte Ungarns im Zeitalter Franz Rákóczis II. stb.*) Thaly ismerte a *Diarium* és a *Theatrum* leírásait, mert munkáiban ismételten hivatkozik ezekre. Feltűnő azonban, hogy Heisternek első és második jelentéseit, amelyek pedig a *Diarium*ban láttak napvilágot, alig használja fel tanulmányaiban s csupán az elesettek megállapításánál utal a második jelentésre.¹⁷ Pedig mindkét jelentés rendkívül fontos, mert a csatát irányító fővezérnek működéséről számol be és a császári haderő helyzetére és létszámára vonatkozóan hiteles adatokkal szolgál. Pálffy fentebb említett jelentésére viszont Thaly nagy súlyt helyez. Ezt a Hadtörténelmi Közlemények 1897. évfolyamában a csatáról szóló leírásában egész terjedelmében közli is, holott ez a jelentés a Heisterével szembeállítva másodrendű fontosságú és semmi esetre sem hoz annyi érdekes adatot.

Hazai történetíróink közül eddig Thaly Kálmán foglalkozott a legbelsőbben a trencsényi csatával (*Fővárosi Lapok* 1864. évfolyam. *Hadtörténelmi Közlemények* 1897. évfolyam). Egyéb munkáiban is tárgyalja ezt a nagy eseményt, de rövidebben (Ocskay Lászlóról, Bottyánról írott könyveiben). Mindezekben a tanulmányaiban azonban nem annyira magának a küzdelemnek szakszerű leírásával, mint inkább annak előzményeivel, főleg pedig következményeivel foglalkozik. A csatának tehát harcászati vonatkozásaival, azoknak katonai szempontokból való latolgatásával és boncolásával hadtörténelem kutatóink eddig — Rónai-Horváth Jenőt kivéve — nem törődtek, de ő sem tárgyalja ezt a csatát részletesen, mint külön tanulmányozásra érdemes eseményt.

¹⁶ *Wienerisches Diarium* 1708. év. 525. száma. Eredeti példánya a bécsi Hofbibliothek-ban.

¹⁷ *Hadtörténelmi Közlemények* 1897. évfolyam 154. lap.

Az elmúlt év — 1929 — nyarán jelent meg az első részletes katonai tanulmány a trencsényi csatáról Dr. Bokor Ignác tollából.¹⁸ Ezt a dolgozatot forrásmunkául nem használtam, meri munkámmal már elkészültem, amikor az megjelent. Ez a munka is jórészt a már ismert forrásanyagon épült fel. Újabb adatokat alig közöl. Felkutatott forrásaim alapján — mint az fejtegetéseim során kitűnik — nem mindenben értek egyet megállapításaival.

Hogy Bécsben Heister győzelme nagy örömet váltott ki, annak visszhangját találjuk a Wienerisches Diarium említett hivatalos jelentése utolsó mondatában, amely büszke öntudattal állapítja meg, hogy a tábornagy "... mithin Abermalen erwiesen, dass Ihme mit einer so zusagen wenigen Mannschafft und zwar Alle zu Pferd, das Siegen über eine gantze rebellische Armee keine unmögliche Sache seye, und der Kayserl. Soldaten Tapferkeit die Menge derer Feinden jederzeit weichen müsse."

A kuruc felkelés majdnem minden időszakában voltak olyan pillanatok s olyan események, amelyeknek kellő kihasználása a fejedelem személyében megtestesülő nemzeti ügy előnyére billenthették volna a hadviselés érzékeny mérlegét. A spanyol örökösödési háborúnak egész Európát átfogó nagy történéseivel szembeállítva, a kurucok leverésének ügye másodrendű szerepet játszott. A császár erre a harctérre csak kevés csapatot tudott adni s ezért nem csupán a trencsényi csatában volt a kurucok oldalán a számbeli túlerő, hanem máskor is. És mégis kénytelenek voltak a győzelmet átengedni annak az ellenfélnek, amely katonailag képzetebb, fegyelmezettebb volt s amelynek vezetői nem politikusok, hanem csak katonák voltak. Az egész kuruc felkelést joggal nevezhetjük az elmulasztott kedvező alkalmak háborújának. Különösen vonatkozhatik ez a megállapítás éppen a trencsényi csatára, amelyet a fejedelem voltaképpen nem 1708 augusztus 3-án, hanem már 1704 tavaszán vesztett el, amikor Trencsén városa már a kezében volt és módjában állott, hogy a várat is elfoglalja.¹⁹ Ha ezt megteszi s a vágvölgyi erősségeket összefüggő erődvonallá kiépíti, sohasem került volna csapatainak színe-javával a trencsényi csatamezőre, hogy onnan szétszórt seregétől cserbenhagyva, néhány hű emberével legyen kénytelen a hegyek közé menekülni. Ha a nemzeti ellenállás szilárdabb katonai alapon nyugszik és ha a hadsereg élén kipróbált, a nyugati hadviselés már jól bevált feszes szabályaiban jártas vezérek állanak, akkor nem lett

¹⁸ Dr. Bokor Ignác: A trencsényi csata. Megjelent a soproni II. Rákóczi Ferenc reáliskolai nevelőintézet 1929. évi Ertesítőjében.

¹⁹ Károlyi János: A trencsényi vár, 1910. *Thaly*: A Bercsényi család III. kötet 124—155. lap.

volna igaz a Diarium ama dölyfös kijelentése, hogy nem lehetetlen kevés lovassággal egy egész felkelő hadsereget legyőzni.

A legújabbkori német történetkutatók az utóbbi időben érdekes pszichológiai alapon igyekeznek megmagyarázni minden sikert, még inkább balsikert. Nem okolnak egyes férfiakat, nem keresnek bűnbakot minden csatavesztés után, mert azt állítják, hogy a vezető egyéniségében, gondolataiban és elhatározásaiban összpontosul öntudatlanul az egész nemzet közvéleménye.

Utálnak Fichte-nek, a híres német bölcsésznek intő szavaira, aki a jénai csata után felrázni igyekezett népét, hogy a vereség okát ne egyes személyekben, hanem önmagukban, vagyis tévedéseikben, tudatlanságukban és bátortalanságukban keressék. Nagy események, nagy katasztrófák magyarázatát csupán az összes felelős tényezők együttes működésében kell keresni.²⁰ Ezeket pedig az általános nézet, a dolgok általános megítélése, tehát az idők szelleme (Zeitgeist) irányítja. S bár az események, főleg a harcselekmények útját a vezető elhatározása szabja meg, az események megoldásának kulcsait a nemzeti közhangulatban kell keresni. Ez a felfogás nagyon is illik Rákóczi felkelésére. A trencsényi csata idejében a felkelés ügye már amúgy is mindinkább hanyatlott. Ez a csata volt azután az a fordulópont, amely után a felbomlást, a további hanyatlást feltartóztatni már nem lehetett. A történelem kérlelhetetlen logikája ezen a csatán át vezette a kuruc sereget a majthényi síkra, a fejedelmet pedig a rodostói számkivetésébe.

I. FEJEZET.

Általános politikai helyzet 1708. elején.

II. Rákóczi Ferenc nemzeti felkelésének ideje a spanyol trónörökösödés kérdése nyomán megindult európai küzdelmek idejére esett. II. Károly (1655—1700) halála volt kiindulópontja annak a 14 évig tartó küzdelemnek, amelyet a Bourbon és a Habsburg ház, Európának akkor leghatalmasabb két családja, egymás ellen viselt. A beteges, még gyermek Károly országát 1668 elején XIV. Lajos és I. Lipót titokban egymás között felosztották. De igényt tartott a spanyol örökségre József Ferdinánd bajor herceg is. A reménykedő örökösök között folyó titkos tárgyalásokba beleszólt azután III. Vilmos angol király is, aki az európai egyensúly veszélyeztetését látta abban, ha akár a Bourbonok, akár a Habsburgok ha-

²⁰ *Wachter*: Krieg und Geist: München R. Oldenburg 1928. Berlin, Militär Wochenblatt 1928. évf. 4. szám.

talma gyarapszik. Ezért ő a bajor herceg igényeit támogatta. József Ferdinand azonban még Károly előtt elhalt. Erre XIV. Lajos III. Vilmostal lépett szövetségre Lipót császár igényei ellen. II. Károly halála előtt kelt végrendeletében összes országai örököséül Anjou Fülöpöt jelölte ki, aki abban a reményben, hogy hatalmas nagyatyja, XIV. Lajos képes lesz érdekeit megvédeni, az egész spanyol birodalmat birtokába vette. I. Lipót és III. Vilmos, felindulva XIV. Lajos kétszínű játékán, Hollandia, majd később a német birodalom és Portugália csatlakozásával háborút indítottak a Bourbon ház ellen, hogy a régebbi szerződés értelmében nekik szánt területeket elragadják. De XIV. Lajos is talált szövetségeseket, a bajor és a kölni választófejedelemet és a Savoyai herceget.

A spanyol örökösödési háború hadműveleteit Lipót hadvezére Jenő savoyai herceg kezdte meg 1701 tavaszán olasz földön. A következő hónapokban a küzdelem átterjedt Európa többi részére, a Rajna mentére, bajor földre. Amikor XIV. Lajos szövetségesei 1705 táján már az osztrák birodalom határai felé közeledtek, nagyon kapóra jött XIV. Lajos udvarának az a hír, hogy kelet felől váratlanul új szövetség lehetőségére nyílik, mert a bécsi udvar nemzetellenes és a magyar nép jogos igényeivel nem számoló uralma feletti elkeseredés Magyarországon 1703-ban nyílt ellenállásra készítette II. Rákóczi Ferenc zászlaja alá gyülekezett rendeket. XIV. Lajos felhasználva az alkalmat, őt is bevonta politikai érdekkörébe, főleg azért, mert a magyar nemzeti ellenállás Európának olyan területén támadta meg a Habsburgok uralmát, amelyre XIV. Lajosnak hadműveleteit kiterjeszteni saját csapataival nem lett volna sem ereje, sem lehetősége. XIV. Lajos tehát szövetséget kötött II. Rákóczi Ferencel abból a célból, hogy Lipót csapatait keleten lekösse. Rákóczi nagy lelkesedéssel és őszinte becsülettel vállalta a francia szövetséget. Bár felkelésének első éveiben csapatai ismételten betörték az osztrák örökös tartományokba, sőt magát Bécsset is nem egy ízben komolyan fenyegették, kezdettől fogva látta azt, hogy elszigetelve egyedül a magyar nemzet ellenálló erejére támaszkodva nem lesz képes a nemzeti ügyet diadalra juttatni. Mint XIV. Lajos szövetségese azonban nem csupán azt remélhette, hogy a hatalmas francia király a magyar felkelést csapatokkal és pénzzel fogja támogatni, hanem azt is, hogy az örökösödési háború befejeztével Magyarország ügyét a béketárgyalások körébe vonja s hálából a neki nyújtott segítségért a Bourbon-ház remélhető győzelme esetén megvetheti alapját e sokat szenvedett ország békés jövőjének. De a fejedelem abban a reményben, amellyel a felkelés ügyét XIV. Lajos szekeréhez kötötte, fájdalmasan csalódott. A világtörténelem szomorú tapasztalatai mutatják, hogy az egy

közös célért szerződő felek egymással szemben ritkán őszinték. A gyengébb fél sokkal többet vár és remél, mint amennyit az erősebb fél megadni kész. Rákóczi fenntartás nélkül, fenkölt jellemének egész őszinteségével szegődött Lajos zászlója mellé. Amire szerződött, azt utolsó erejéig kész volt teljesíteni. Ennek fejében hathatós támogatást kért és várt Lajostól. Lajos udvara ellenben másképen fogta fel a magyarokkal való szövetség lényegét. A francia király ügyes diplomatái gondoskodtak arról, hogy a fejedelem ne sejtse Lajos udvarának valódi szándékait és igyekeztek őt abban a hitben ringatni, hogy a franciák szövetsége valóban olyan lesz, mint amilyennek azt Rákóczi remélte.

XIV. Lajos Desalleurs altábornagyot küldte mint meghatalmazott követét már 1704-ben a fejedelem udvarába azzal a rendeltetéssel, hogy vegye kezébe a részben előre küldött, részben magával vitt francia tisztek segítségével, a kuruc sereg szervezését és legyen Rákóczi katonai tanácsadója. A fejedelem megbízottja a francia udvarnál Vetési-Kökényesdy László volt, akinek nyílt szeme hamarosan bepillantott a francia udvar fondorlatai mögé és nem is késlekedett fejedelmi urát kellően tájékoztatni. Lajos miniszterei nem sokat törődtek a magyar confoederatio ügyével, ellenben Rákóczitól a legnagyobb erőlkifejtést követelték anélkül, hogy ezzel egyenértékű ellenszolgáltatást nyújtottak volna.¹ A hatalmas francia birodalom és a kis magyar confoederatio között kötött szövetségben tehát Rákóczi volt a becsületes, kötelességtudó szövetséges, a szó legszorosabb értelmében: XIV. Lajos pedig a jóakarató pártfogó, aki csak addig hajlandó szövetségesi kötelezettségeinek eleget tenni, amíg ezt önös politikájának veszélyeztetése és zsebének károsodása nélkül tehetette. Szolgáljon ez állítás igazolására a szerződő felek két legilletékesebb külpolitikai ügyvivőjének egy-egy jellemző nyilatkozata. Desalleurs Rákóczi udvarából 1708-ban jelenti XIV. Lajosnak: „Rákóczi attacher a toujours la nation hongroise aux interets de SM.”² Vetéssy pedig 1707-ben Párisból ezt üzeni urának: „Az Isten szerelmére kérem felségedet, ne hagyja magát a franciák practikája által megtéveszteni.” Franciaországnak — mint később írja — nincs őszinte akarata, sem eszköze ahhoz, hogy a confoederatio reményeit teljesítse, a magyar ügyért egy órával sem fog tovább harcolni, mint azt saját érdeke kívánja és a békekötés óráiában meg fog feledkezni Magyarországról.³ Pedig a bécsi udvar helyzete a kuruc

¹ Dr. Krones: Zur Geschichte Ungarns im Zeitalter Rákóczi's II. kötet 501. lap.

² Bécsi Kriegsarchiv: Feldakten Ungarn 1708.

³ Fiedler: Aktenstücke zur Geschichte Franz Rákóczi's I. kötet. 49. lap.

felkelés egész ideje alatt nem volt kedvező. Sok oldalon lévén lekötve, sehol sem tudott kellő erőt kifejteni, főleg Magyarországon nem, amelyet amúgy is mellékharctérnek tekintett. Ha XIV. Lajos 1707-ben elegendő erővel segítette volna Rákóczit és a francia csapatok a kuruc sereggel közösen támadják a császári birodalom sebezhető keleti részét, alighanem győzelmet arattak volna.⁴ Az ónodi országgyűlés 1707 nyarán a felkelés katonai és belpolitikai kérdéseit szilárdabb keretek közé foglalta, s a Habsburg házat detronizálta.

Feleletül I. József 1708. február 29-ére Pozsonyba országgyűlést hívott össze, amelynek célja lett volna, hogy az ellentéteket a koronás király és Rákóczi felkelői között kiegyenlítse és ezzel a békés megegyezést elősegítse.⁵

A pozsonyi csonka országgyűlés, mint előrelátható volt, eredménytelenül végződött. A megjelentek kedvetlenül tárgyaltak és a pestis ürügye alatt június havában eloszlottak.

A pozsonyi országgyűléssel egyidőben a fejedelem Egerbe hívta össze a szövetséges rendek képviselőit azért, hogy a háború további folytatására szükséges anyagi támogatást a szegény nép megterhelése nélkül megszerezze s a közteher viselését igazságosan felossza. Ez az egri konvent közigazdasági feladatait nyugalommal és higgadtan oldotta meg, de sem a pozsonyi országgyűlésen történekkel, sem pedig a háború folytatásának katonai természetű kérdéseivel nem foglalkozott.⁶

A fejedelem ebben az időben már kénytelen volt belátni, hogy a franciák hathatós segítségére nem számíthat s jónak látta más szövetséget is keresni. Európának északi részében ebben az időben I. Péter orosz cár és XII. Károly svéd király vetélkedése és a lengyel birodalom felett való uralom körül forgó harcok voltak a külpolitika előterében. Péter cár, hadaival elárasztva Lengyelországot, arra törekedett, hogy azt Oroszországba bekebelezze, XII. Károly ellenben Leszcinszki Szaniszlói óhajtott a lengyel trónon megerősíteni. Péter cár kétízben is felajánlotta Rákóczinak a lengyel királyi koronát, de ő ezt nem fogadta el. A francia segítség reményének szétfoslása után helyes diplomáciai érzékkel érezte a fejedelem azt, hogyha ezt a koronát elfogadja s ez által mintegy az orosz cár hűbéresévé válik, ellenségévé teszi XII. Károlyt. Helyzeténél fogva azonban nem akarta a svéd király jóindulatát elveszteni. Azért minden törekvése oda irányult, hogy ezt a két hatalmas ellenséget egymással kibékítse,

⁴ *Aldásy Antal*: Az 1707. ónodi országgyűlés története. (Századok. 1895. évf.)

⁵ *Feldzüge des Prinzen Eugen von Savoyen* II. sorozat, I. kötet 9. lap.

⁶ *Márki* id. munkája II. kötet 527—548. lap.

Magyarország javára beavatkozásra bírja s így most már három szövetségesre (franciára, oroszra és svédre) támaszkodva vívja ki Magyarország függetlenségét.⁷ XIV. Lajos felajánlotta Rákóczinak a magyar koronát, de neki nem kellett sem a magyar, sem a lengyel trón, megelégedett — mint emlékiratainak több helyén ismétli — a külön erdélyi fejedelemséggel, mert nem volt más célja, mint hazája szabadságának helyreállítása.

Ily módon keveredett Rákóczi nemzeti felkelése a nagy európai politika szövevényes labirintusába. A magyar kérdés ha *nem is volt központja*, de szoros összefüggésbe került a spanyol örökösödési és az északi háborúkkal. A fejedelem még egy szövetségest találhatott volna, a törököket, akik ebben az időben, III. Achmed szultán uralkodása alatt, féltékeny szemmel nézték az orosz birodalom hatalmának növekedését. De Rákóczi idegenkedett a törökökkel való szövetségtől, nem csupán mostohaapjának Thököly Imrének szomorú tapasztalatai alapján, hanem azért is, mert nyugat felé orientálódó diplomatiái iránya, magas műveltsége és keresztény fejedelmi, mélyen vallásos egyénisége irtózott attól, hogy a Magyarország végromlását okozó pogány törökökkel lépjen szövetségre Európa művelt keresztény hatalmasságai ellen.

Az ónodi abrenunciatióknak, vagyis a magyar trón megüresedésének, logikus következménye volt a fejedelemnek az a törekvése, hogy magyar királyt válasszasson és Szent István koronájával megkoronáztassa. Ő maga erre a méltóságra nem vágyott, már csak azért sem, mert érezte, hogy az önálló magyar királyságnak okvetlenül szüksége lesz hathatós külföldi támogatásra. Ezért tehát célszerűbbnek vélte, ha egy nagy befolyású külföldi uralkodó család tagját választják királlyul. A politikai helyzet akkori állapotában Rákóczi két olyan komoly jelölt megválasztását javasolhatta, akik bizonyos feltételek mellett a magyar koronát elfogadhatták s személyüknek a magyar felkelés fordulópontján is lett volna súlya. Ezek Miksa Emanuel bajor választófejedelem és Hohenzollern Frigyes Vilmos, a porosz trónörökös voltak. Mindkettőnek személyét némi történelmi kapcsolat is fűzte Magyarországhoz. Miksa egyik öse Wittelsbach Ottó már viselte 400 évvel ezelőtt Szent István koronáját. Frigyes Vilmos egyik özanyja pedig magyarországi Szent Erzsébet volt.

Miksa bajor választófejedelem személye azért is volt a magyaroknak rokonszenves, mert a Habsburgok megfosztották országától s most mint XIV. Lajos egyszerű hadvezére küzdött annak visszaszerzéséért. Mivel azonban Miksa a választás megadását halogatta, a fejedelemnek az volt az érzése,

⁷ Márki id. munkája II. kötet VIII. fejezet.

hogy nincsen nagy kedve a magyar korona elfogadásához. Ezért egyidejűleg a porosz királyi udvarnál is érdeklődött Frigyes Vilmos ebbeli hajlandósága felől. Többszörös levélváltás és követekkel küldött szóbeli üzenetek és válaszok után, végre 1708. tavaszán tisztázódott a helyzet. Miksa bajor választófejedelem május 4-én őszintén kijelentette Rákóczi követének Vetésinek, hogy ő többé semmit sem kockáztat s a Habsburg ház ellen nem lép fel. Kéri tehát Rákóczit, válasszon más királyjelöltet. A fejedelem most már szorosabbra fűzte a berlini udvarral kötött ama kapcsolatait, amelyet már 1707-ben kezdett. Ekkor ugyanis Berlinben tartózkodó neje, Amália-Sarolta fejedelemasszony útján kívánta a porosz király engedélyét a porosz trónörökösnek magyar királlyá való választásához kieszközölni, de a fejedelemasszony nem kereste a királlyal való találkozást, sőt e megbízás vétele után Berlinből eltávozott. Amikor Rákóczi ezért szemrehányással illette, a fejedelemasszony, de Bonac danczkai francia ügyvivő útján, Jablonszky Dániellel, a porosz király magyar származású udvari lelkészével közölte férjének megbízatását, amely így végre a porosz királyhoz jutott. Később azután a fejedelem Kray Jakab útján közvetlenül is írt a királynak és Jablonszkyknak. Mindezeknek az előzetes tárgyalásoknak az volt az eredménye, hogy a porosz király beleegyezett abba, hogy fia — úgyszólván mint magánszemély — megfelelő időben Magyarországra mehessen, de az általános európai helyzetre való tekintettel tartózkodni kívánt annak látszatától, mintha ezt a lépését hivatalosan támogatná. Hallgatólagosan beleegyezett volna abba is, hogy néhány brandenburgi ezred, a sziléziai határon átszökve, csatlakozzék fiához. De mindez csak akkor lesz lehetséges, ha Rákóczi egy nagyobb kuruc sereggel Sziléziába betör. Ennek a seregnek élén azután Frigyes Vilmos bevonulhat Magyarországra.⁸

Rákóczinak a királyválasztás ilyen formában való megoldása nagyon rokonszenves volt, már csak azért is, mert Szilézia határán nemcsak a jövő magyar király csatlakozhatik hozzá, hanem mert ezáltal egy másik tervét. — Szilézia protestáns rendeinek fellázítását a katolikus Habsburg uralom ellen — végrehajthatta volna. Latin, német és cseh nyelvű pátenseket tartott készen, hogy azokat a sziléziai határ átlépése után a lakosság körében terjessze.

Az 1708. évi hadjáratnak tehát megvolt a külpolitikai s egyúttal stratégiai célja. Ennek megfelelően az osztrák és morva határszéleken csak színleges, halogató, portyázó, védekező kisebb ütközeteket szándékozott vívni. Ezalatt Egerben

⁸ Szalay László: Klement János berlini kiküldetéséről szóló tanulmánya. Századok 1870. évf. 75—77. lap és Márki: id. munkája II. kötet. V. fejezet.

— akkori székhelyén — egy olyan erős, kitünően felszerelt, pihent hadsereget akart összegyűjteni, amelynek Sziléziában való megjelenése meghozná a kívánt sikert. Ez a szándék volt talán — egész felkelése alatt — a fejedelem legszabatosabban megfogalmazott külpolitikai és hadászati célkitűzése, amelynek előkészítése érdekében minden lehetőt elkövetett. Ezt a nagyszabásúnak induló hadműveletet hiúsította meg a balsors, végrehajtásának úgyszólván utolsóelőtti órájában, a trencsényi csatamezőn, mert ebben a nem várt és nem keresett véres ütközetben nemcsak a sziléziai betörés kísérlete feneklett meg, hanem a felkelés további sikereinek reménységára is végleg elhomályosult.

II. FEJEZET.

A kuruc és császári hadak és vezetőinek rövid jellemzése.

Mielőtt megkezdéném a trencsényi csatát megelőző 1708. évi tavaszi hadjárat rövid összefoglalását, néhány szóval kell emlékeznem Rákóczi Ferenc és József császár egymással szemben álló seregeinek állapotáról. Ennek a — hadviselés szempontjából annyira érdekes — korszaknak elég bőséges irodalma van.¹ Ezért itt csak oly mértékben foglalkozom a kérdésekkel, amennyiben azok a csata eseményeinek megértését megkönnyítik.

Rákóczi hadserege szabadcsapatokból, zavaros időkben alakult és szilárd keretek nélkül alulról felfelé fejlődött néphadsereg volt, tehát a katonai gyarlóságok és személyi erények vegyülete. Szabadságharcát maga a nép kezdte, attól a nemeség kezdetben távoltartotta magát. Amikor a felkelés mind nagyobb méretet öltött és annak vezetését Rákóczi és Bercsényi, mint feudális főurak vették a kezükbe, a köznemesség úgyszólván teljes egészében, a főúri osztálynak is egy része csatlakozott a mozgalomhoz, s átvette a hadsereg vezetését. A gyülelész porhad rövid idő alatt a nyugati állandó hadseregek mintájára annyira átalakult, hogy tábornoki karában határozottan arisztokrata jellegűvé vált. Ez a metamorfózis

¹ A bécsi Kriegsarchiv 1885-ben kiadott nagy munkája, a *Feldzüge des Prinzen Eugen von Savoyen* I. sorozat I. kötete, igen alaposan és részletesen tárgyalja nem csupán a császári hadseregnek, hanem azok ellenfeleinek viszonyait is. Rákóczi seregéről szóló adatai ugyan gyakran szorulnak kritikára, de erről a seregről viszont Thaly Kálmánnak nemcsak külön e tárgyú tanulmányában — „II. Rákóczi hadserege“ Hadtörténelmi Közlemények 1888. és 1891. évf. — hanem összes többi munkáiban bőségesen található adatok. Azután *Ujhelyi Péter*: Az állandó hadsereg története (1657—1780) és *Bányay Elemér* tanulmánya „Rákóczi hadserege“, megjelent a Pesti Napló 1906. évi Rákóczi albumában is, kellő tájékoztatást nyújtanak.

a hadseregnek kétségen kívül előnyére válhatott volna, ha vezetői képzett, harcban edzett, hivatásos katonák és nem csupán nemesi bandériumok vezetésére alkalmas zászlós urak lettek volna. A fejedelem 25 tábornoka között 8 gróf, 7 báró szolgált, csupán két nem nemes származásút ismerünk (Észe Tamást és Czelder Orbánt), a többi mind a köznemesek sorából került ki. A legmagasabb rendfokozatok betöltésénél — mint az a fejedelmi emlékirataiból is kitűnik — nem a katonai rátermettség, hanem a születés játszotta a főszerepet. Így lettek gróf Pekri Lőrinc, gróf Esterházy Antal s más nagy urak tábornagyok, Csáky Mihály, Esterházy Mihály, altábornagyok, stb. A kinevezettek közül többen (Csáky Mihály, Andrássy István, sőt maga Károlyi Sándor is) annakelőtte semmi katonai ranggal vagy képzettséggel sem bírtak.² Így azután háttérbe szorultak a kuruc hadsereg tábornoki és ezredesi karának azok az értékesebb tagjai, akik a hadviseléshez értettek és Savoyai Jenő iskolájában nevelkedett volt császári tisztok voltak. De még ezek között sem találunk, — az egy Bottyán János kivételével — olyat, aki magasabb vezetői szerepkör betöltésére alkalmas lett volna. A többiek, bár személyileg kiválóan vitézkedő katonák (Ocskay, Bezerédj, Balogh Ádám, Sréter stb.) és alárendelt századaikat, zászlóaljait és ezredeiket derekasan vezető parancsnokok, magasabb egységeket vezetni, a hadműveleteket és mozdulatokat magasabb stratégiai célok szerint irányítani nem voltak képesek. Valóban nagyszabású egyéniségeket Rákóczi francia tisztjei között sem találunk. Volt ezek között néhány egyénileg derék és kemény katona, mint pl. Rivière, La Mothe, Fierville, Bonafous (utóbbi három a trencsényi csatában is hősiiesen harcolt), de legtöbbszörük kalandor természetű s gyenge képzettségű tiszt volt. A kuruc hadsereg első vezetői a nép sorából és Thököly régi — de szintén alacsony képzettségű — tisztjeiből kerültek ki. A kuruc sereg nagy baja a tiszt és altisztikar majdnem teljes hiánya volt. Rákóczi foglalkozott azzal a gondolattal, hogy egy magasabb fokú katonai intézetet létesít. Ezért alapította udvaránál a nemesi compániát (gavallérok compániáját) 100 nemes ifjúból, s oktatta őket sokszor maga is, nagy igyekezettel. De ez a tiszt sarjadék — bár több ízben, így Trencsényen is — vitézül viselkedett, mégsem vált azzá, aminek Rákóczi szánta, mert folytonos hadműveletek között, szakképzett oktatók hiányában, ezt az ifjú sereget a hadművészet elméleti és gyakorlati ismereteiben kiképezni nem lehetett. A kiképzés fogyatékosága volt általában az egész kuruc hadsereg másik, szinte orvosolhatatlan baja. Ezt a hadműveletek ideje alatt (tavasztól—őszig) pótolni nem lehetett s a téli szállások idején a katonaság vagy hazaszéledt, vagy

² *Thaly*: Gróf Esterházy Antal tábori könyvének bevezetése.

ha együtt maradt is, hiányzott a kiképzéshez értő tiszti és altisztikar.

Pedig ez a hadsereg — amelynek számereje nagy csatákban mindig lényegesen túlhaladta a vele szemben álló császári sereget — igen számottevő vitéz hadsereggé fejlődhetett volna, mert „anyaga“ kiváló volt. A magyar faj katonai rátermettsége s főleg harcokra való alkalmassága abban az időben, amikor a lovasság játszotta a főszerepet, ütközetek közben mindig kitűnt, harckészségben, vitézségben a kurucok jóval a császári csapatok felett állottak. E hadsereg főereje és nagysága abban rejlett, hogy egységes volt, s az igazi, egész magyar nemzetet képviselte. Mindaddig, ameddig az elpártolások nagyobb arányt nem öltöttek, az egész kuruc haderő egységesen állott a fejedelem oldalán. Az ő történelmi súlyú, tiszteletreméltó egyénisége volt az a szilárd pont, amely lehetővé tette, hogy 8 évig tartson szívós küzdelme, egy sokkal fegyelmezettebb, jobban vezetett s gyakorlottabb ellenséggel szemben. Rákóczi kezdettől fogva maga is elismerte, hogy nem született katonának. Bár személyes bátorsága, felelősségérzete és kötelességtudása minden kétségen felül áll: hadműveletek tervezésénél ingadozott s a haditanácsok az ő elnöklete alatt rendszeren azzal végződtek, hogy tábornokai legjobb és legcél tudatosabb terveit leszavazták. Helyettesében, gróf Bercsényi Miklós fő tábornokban sok támasza nem volt. Bercsényi kétségkívül nagyeszű, nagy műveltségű ember volt, aki katonai tapasztalatokkal, előismeretekkel is rendelkezett ugyan, de szintén nem született hadvezérnek. Diktátori hajlamokkal bíró egyéniségének volt ezenfelül sok árnyoldala. Válságos percekben (így a trencsényi csata előtt és alatt is) elveszítette önuralmát, rideg, sokszor visszataszító keménységgel bánt tábornoktársaival és alantasaival; összeférhetetlen, gúnyolódó és szeszélyes természete miatt senki sem szerette. A trencsényi csatában döntő szerepet játszó vezérek közül Pekry Lőrinc gróf tábornagy volt az, akinek balkezes viselkedése a kudarcot előidézte. Róla életrajzírója³ is megállapítja, hogy kevés katonai tehetséggel bírt, s bár egyébként kiváló, „de sok bajt szerző, rossz természettel megvert lelkű ember volt.“

A kuruc sereg hadakozási módja a török hódoltság alatt keletkezett különleges — mondjuk keleti — harcmódor volt, amelynek fő vonásai, a rajtaütések, cselvetések, egyéni vállalkozások s mindezekkel kapcsolatos, vagy ezeket irányító zsákmányolások voltak. Ennek a hadakozásnak voltak ugyan előnyei, különösen hasonló irreguláris seregekkel szemben.

³ *Rátz Imre*: pekrovinai gróf Pekry Lőrinc. Debrecen 1929. Tiszántúli Hírlap. nyomdája.

Az akkori császári hadsereg azonban, amelyet a hadművészet merev nyugati formáiban képeztek ki és vezettek, olyan ellenfél volt, amelyet csupán ilyen hadviseléssel tönkrevetni nem lehetett. A hadművészetnek abban a korszakában, nagy csaták methodikus tervezése, előkészítése és bizonyos kötött formák szerint való megvívása hozta meg a döntést. Ez a magyarázata annak, hogy a rendszeres csatát a kurucok kerültkék s ha váratlanul belekeveredtek, — mint itt Trencsénél is, — vereséget szenvedtek.

A császári hadsereg túlnyomó része a spanyol örökösödési háború nyugateurópai harcaterain működött. Magyarországot az udvari haditanács mellékhadszíntérnek tekintette s csak éppen annyi csapatot hagyott ott, hogy a kurucoknak Ausztriába való betörését megakadályozzák s lassan, minden nagyobb kockázat nélkül megőröljék a magyar ellenállás erejét. Ebben az időben Heister Siegbert gróf tábornagy volt a kurucok ellen működő haderők főparancsnoka, akinek gyűlöletes emléké a magyar nép századokon át megőrizte.⁴

Savoyai Jenő herceg Rákóczit személyesen ismerte, mivel az utóbbinak bécsi tartózkodása alatt, Himmelpfort Gasse-i palotáikban egymáshoz közel laktak. Csodálatos, hogy éppen ő, aki pedig jó emberismerő volt (bizonyítja ezt alvezéreinek megválasztása) Rákóczi iránt határozott ellenszenvvel viseltetett és őt korlátolt képességű, felületes és álszenteskedő embernek tartotta.⁵ Az ő javaslatára került Heister marschall a császári csapatok élére, nem csupán azért, mert más megfelelő hadvezér abban az időben nem állott e célra az udvar rendelkezésére, hanem főleg azért is, mert annak kegyetlen és erőszakos egyéniségét tartotta a legalkalmasabbnak arra, hogy a magyar rebellio mozgalmát vérbefojtsa. De a Heisterhez fűzött remények nem váltak be. Sokszor érthetetlen, ötletszerű hadműveletei, az udvari haditanács utasításainak negligálása miatt, többször felelősségre vonták, amíg végre Savoyai Jenő is belátta, hogy ilyen hadvezér csak még jobban elmérgesíti a magyar kérdést és hogy mindaddig, amíg ő áll a császári csapatok élén, a magyar nép végsőikig való elkeseredése kielégítő megoldást nem fog megengedni. A trencsényi csata idejében a császári vezérek közül már mindjobban előtérbe kezd lépni gróf Pálffy János tábornagy, aki bár a felületes szemléllő előtt labanc vezér hírében állott eddig, határozottan kiemelkedő személyiség volt, nem csupán mint had-

⁴ *Schweigerd*: Österreich Helden und Heerführer szerint 1646-ban született, 19 éves kora óta katonáskodott, a zentai csatában súlyosan megsebesült. A szatmári békekötés után a török földön harcoló császári csapatokat vezette s 1718-ban halt meg.

⁵ *Arneth Alfred*: Feldzüge des Prinzen Eugen von Savoyen II. kötet 226. lap.

vezér, hanem mint hazáját szerető magyar ember is.⁶ A trencsényi csatában ő játszotta a legdöntőbb és legfontosabb szerepet. Ő nem tekintette Rákóczit és híveit rebelliseknek, hanem megtévesztett embereknek, akik félrevezetve téves úton viszik hazájukat a végromlás felé. Ezt akarta ő megakadályozni, amíg más útja nem nyílott, fegyverrel kezében, majd 1710-ben a szatmári kibékülés előkészítése és végrehajtása révén. Ilyen hadvezérrel, mint Pálffyval szemben nehéz lett volna Rákóczinak katonai győzelmet aratni.

Ha Heister és Pálffy szereplését a trencsényi csatában egymással szembeállítva vizsgáljuk, akkor feltétlenül Pálffyt illeti az elsőség. Heister bár kipróbált öreg katona és személyileg bátor és erélyes hadvezér volt, elgondolásai, hadvezéri tervei — mint azt életrajzírói és Savoyai Jenő is ismételten állítják — sokszor zűrzavarosak, ötletszerűek voltak. Kiméltlen eréllyel fogott hozzá terve végrehajtásához, mint ebben az esetben is látni fogjuk, t. i. mikor azt hitte, hogy csak Bercsényi lovasságával fog összeütközni, amikor azonban Rákóczi egész seregét meglátta, tervét megváltoztatta. Pálffy viszont úgy a csata előtt, mint az alatt következetesen kezdeményező és erélyes magatartást tanúsított, az ő hadvezéri helyes gondolata, a kellő időpont és hely megválasztása eredményezte a csata első mozzanatát, amellyel megindult a kurucok bomlása. Heister azután, amikor Pálffy győzelmét látva, egész seregét támadásra indította, mint hadvezér helyesen cselekedett. Kettőjük között Heister volt a nehézkesebb, Pálffy a gyorsabb, határozottabb és ügyesebb és e két vezér együttműködése eredményezte a csata teljes sikerét.

A kurucok ellen hadakozó császári csapatokról még a kurucok legnagyobb rajongója Thaly Kálmán is megállapítja azt a „történelmileg bebizonyítható tény, hogy az ausztriai hadsereg, mióta a Habsburgok trónon ülnek, ekkor — Savoyai Eugen idejében — volt a legjobb, a legvitézebb.”⁷

⁶ Dr. Málnássy Ödön: Gróf Pálffy János Magyarország nádora.

Született 1664-ben, 17 éves korában katonai pályára lépett. Résztvett Budavár visszavételében. 1709-ben tábornagy, 1710-ben Felsőmagyarország vezénylő főparancsnoka lett. 1732-ben Pozsony vármegye örökös főispánja. 1741-ben Magyarország nádora, 1742-ben a magyarországi hadsereg fővezére lett. Meghalt 1751-ben 70 éves tényleges katonai szolgálat után.

⁷ Thaly: A nagyszombati harc. 46. lap.

III. FEJEZET.

Haditervek 1708-ra, a trencsényi csatát megelőző hadműveletek. A csatátér katonai földrajzi méltatása.

1708. elején Rákóczi és József császár csapatait Magyarországon a következő elhelyezésben találjuk. Mindkét félnek az volt a szándéka, hogy a hadjáratot tavasszal tovább folytatja. A helyzet mindhárom harctéren, a Felvidéken, Dunántúl és Erdélyben Rákóczinak kedvezett, mert mindenütt túlerővel rendelkezett, és a belső vonalon működhetett. Mindhárom csoport részére egységes haditervet a fejedelem nem dolgozott ki. Szándéka az volt, hogy újonnan megszervezendő felvidéki seregével Szilézia határa felé vonul, hogy még a téli hónapok beállta előtt oda betörhessen, téli szállásait ott berendezhesse s egyesülve a sziléziai protestáns rendekkel, haza hozza onnan Magyarország jövőendő királyát. Ezért elhatározta, hogy tervének titokban való előkészítése érdekében minden nagyobb ütközetet kerül.¹ A dunántúli hadműveletekre sok figyelmet nem fordított. De annál inkább szeretete volna a császáriakat Erdélyből kiűzni, még mielőtt Szilézia felé útnak indul. Nyilván azért, hogy ott ne csak mint az erdélyi fejedelmi cím tulajdonosa, hanem mint annak valódi birtokosa is jelenhessék meg. Tervébe azonban még Bercsényit sem avatta be.

A bécsi udvari haditanács, Heister grófnak ez évre csak korlátolt célokot tűzött ki. Csupán azt kívánta, hogy a kurucoknak az örökös tartományokba való portyázásait megakadályozza s megtisztítsa a Duna vonalát a felkelőktől, hogy a császári csapatok még a téli hónapok beállta előtt az ország szívében, eddig érintetlen területeken kerülhessenek kényelmes téli szállásokba.² Az udvari haditanács nagyobb katonai vállalkozásba azért sem akart bocsátkozni, mert több csapatot Magyarországra nem küldhetett s mert feltételezte, hogy a kuruc felkelés delelő pontján már túlhaladt, tehát előbbutóbb magától fog összeomlani. A fejedelem január 25-én indult el Kassáról Erdély felé a felszabadító hadjárat megkezdésére, de onnan eredménytelenül tért vissza március 2-án.³ Az erdélyi hadjárat további vezetését Károlyi Sándorra bízta, maga pedig Egerbe sietett, hogy a sziléziai expedícióra szánt elite sereget összegyűjtse. Ezalatt, tavasszal a Vág mentén és attól nyugatra, a téli szállásaikról fűvellő táborokba rendelte ki seregét,⁴ olyan csoportosításban, amely alkalmas lett volna

¹ *Rákóczi Emlékiratok* V. kötet 385. lap.

² *Bécsi Kriegsarchiv*: Registratur des R. K. M. 1708. April No. 46.

³ A fejedelem útjaira, tartózkodási helyeire való adatokat Beniczky Gáspár már idézett pontos naplójából merítettem.

⁴ *Archivum Rákóczianum* V. kötet 644. lap.

főseregének Szilézia felé való menetét leplezni és a császáriak esetleges előretöréseit megakadályozni. Minden nagyobb ütközet elkerülésével csupán portyázásokkal, rajtaütésekkel akarta nyugtalanítani a Morva határszéleket. Ez sikerült is. Ocskay, az efféle vállalkozásoknak nagymestere, városokat foglalt és sikeresen portyázott, még a határon túl is. Bottyánnak egy portája pedig Szenic vidékén foglyul ejtette Štárhemberg Miksa császári tábornokot.⁵ A további hadműveletek, illetve a fejedelem nagy szándékától többé-kevésbé független elhatározások e két vezérnek, Bottyánnak és Ocskaynak egyéni vállalkozásai voltak, amelyek részben Rákóczi hozzájárulásával, részben akarata ellenére történtek.

A kurucok hadászatiilag előnyös csoportosítása Heistert arra indította, hogy május végén elhagyja téli szállásait s főseregével a Csallóközben, Bottyánnal szemben helyezkedjék el. A Vág mentén csupán Viard tábornokot hagyta Vágújhelyen, körülbelül 5—4000 főnyi sereggel. Ebből a csoportosításból következtetni lehetett Heister haditervére. Viardnak feladata volt a felvidéki Vág menti várakat megsegíteni, ha Ocskayék azokat támadják, nagyobb erők elől azonban visszavonulni. Ebben az esetben Heister, a nagymegyeri hídfő oltalma alatt, északra előretörhetett volna s így a nyugat felé vonuló kurucok hátába kerül. Bottyánnak viszont az volt a terve, hogy Heistert a Csallóközből Pozsony felé kicsalja, azután Vágújhely közelében átkelést színel, hogy Viard-t e városból kimozdítsa s megsemmisítse, mielőtt Heister segítségére jöhetne. Ocskay szerette volna Viard-t Vágújhelyen körülzárni s megsemmisíteni, de a higgadt Bottyán, aki e vár helyzetét és erejét ismerte, erről lebeszélte, s inkább arra törekedett, hogy a császári vezért egy könnyű győzelem reményében csalja ki a várból. Alig 500 lovast küldött tehát Vágújhely közelébe, akik azt híresztelték, hogy Morvaországba akarnak betörni. Ez a csel sikerült, Viard csapataival a kurucok után indult nyugat felé, mire Ocskay Pöstyén felől lerohanva körülzárta Vágújhelyt. Ezalatt Bottyán a Karva mellett épített sáncokat megerősítette s várta Heister támadását. De ennek óvatos alparancsnokai nem mertek e megerősített hely ostromához fogni.⁶ Heister különben azért is tartózkodott minden nagyobb támadástól, mert a dán segédcapatokat akarta bevárni, amelyek ebben az időben állítólag már Passau környékén hajóra szálltak.⁷

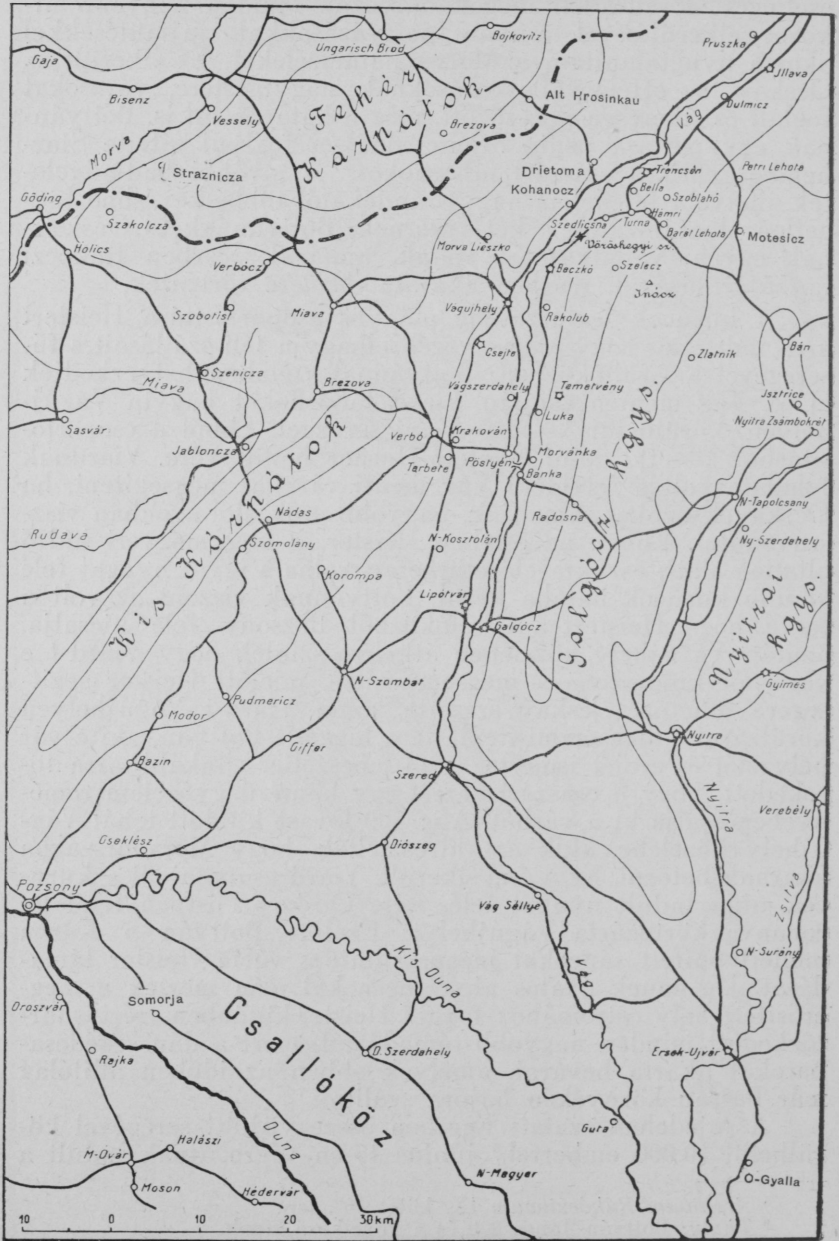
A fejedelem ezalatt Egerben összegyűjtött seregével körülbelül 10.000 emberrel,⁸ június 15-én végre útnak indult a

⁵ *Archivum Rákóczianum* IX. kötet 467. lap.

⁶ *Thaly*: Bottyán János 220 és a következő lapok.

⁷ *Thaly*: Ocskay László — I-ső (egykötetes) kiadás — 194. lap.

⁸ *Archivum Rákóczianum* II. kötet 402. lap.

Vág felé. Szándékosan nagy pihenőkkel lassan haladt előre s igyekezett a sereg valódi erejét az ellenség előtt leplezni. Sziléziai tervéről még ekkor sem szólt senkinek s Bercsényivel csak azt közölte, hogy a Morva felé vonul a császári „Postierungok” megtámadására. Semmi áron sem akart nagyobb ütökötbe bocsátkozni, amíg meg nem állapította a császáriak erejét, mivel jól tudta azt, hogy a dán segítség útban van.” Bercsényi, de főleg alvezérei, nem ismervén a fejedelem rejtett szándékát, nem tudták megérteni, hogy miért húzódozik Rákóczi attól, hogy ilyen jól felkészült, pihent, erős sereggel megtámadja a császáriakat. Bottyán sürgette a Csallóköz kitisztítását. Ocskay pedig a Morvaországba való betörést s ezek az öntevékenységhez szokott parancsnokok minden áron igyekeztek a reájuk erőszakolt tétlenség alól kibujni. Bercsényi pedig a helyett, hogy a fejedelmet támogatta volna, nyíltan a békétlenkedők mellé szegődött. Közvetlen parancsnoksága alatt álló tisztjei már azt is rebesgették, hogy árulók vannak a fejedelem udvarában s ő a franciák túlhatalmas befolyásának enged, akik a magyar hadakozási módot állítólag ellenzik. De Rákóczi ekkor még szilárdan őrizte titkát. Menetközben gyakorlatokat tartott csapataival és lekanyarodott Selmechánya felé azzal az ürüggyel, hogy egészségének helyreállítása érdekében szüksége van a vihnyi gyógyvizek használatára. Egy hétig ott időzött s testben felfrissülve július 7-én indult tovább, még pedig dél felé azért, hogy Bottyán csapatait és Érsekújvár erődítményeit megtekintse. Idáig. — mint maga mondja emlékirataiban — mindig talált ürüggyet arra, hogy ne menjen sem Ocskay segítségére, (akit Viard időközben a morva határról visszaszorított), sem pedig Bottyán támogatására, aki sajkákon szeretett volna a Vágdunán átkelni, hogy a fejedelem seregével egyesülve, Heister ottani csapatait megtámadja. Rákóczi tudta azt, hogyha az ő vezérlete alatt lévő elite-sereg valahol harcba keveredik, akkor nem lesz többé képes a sziléziai előnyomulás tervét végrehajtani. Ocskay a Vágon Morványa, Bánka mellett (Pöstyéntől délre) már hidat is veretett, hogy a fejedelem előnyomulását elősegítse. Békétlenkedő alvezéreinek lecsendesítésére. Rákóczi Érsekújváron haditanácsot tartott, amire Ocskayt is berendelte, s ebbe a tanácskozásba XIV. Lajos megbízottját Desalleurs tábornokot is bevonták. A fejedelem itt végre kinyilatkoztatta sziléziai tervét. De tábornokai, akik minden, kis, egyéni sikerrel kecsegtető, közelebb eső vállalkozást többre becsültek minden nagyméretű stratégiai szándéknál, — nem akarták annak jelentőségét megérteni, és sajtát terveik elfogadását sürgették. A két napig tartó heves viták között lefolyt haditanács eredményeképen, Rákóczi úgy döntött, hogy Heis-

* Rákóczi Emlékiratok V. 386. lap.

tert nem támadja meg, Vágújhelyet nem ostromolja, hanem, hogy némileg Ocskaynak kedvezzen, — aki a leglármasabb volt a haditanács tagjai között — csapatával a bánki híd felé vonul Ocskay megsegítésére. Nehezen szánta el a fejedelem magát erre, de ellenkezését azzal hallgatták el, hogy ez az előnyomulás a sziléziai tervnek nem árthat, sőt ha Viard-t Szokolcán megverik, annak csak hasznára lehet.

Rákóczi tehát megindult július 18-án a Bánka-morvánkai híd felé s ezzel kiadta kezéből a sziléziai nagy hadászati terv végrehajtásának gyeplőjét. Ettől kezdve további elhatározásai, intézkedései ingadozókká válnak. A következő napokban ismételten tartott haditanácsok során, a hadjáratot irányító nagy gondolata elhomályosult alvezéreinek keze között, a nélkül, hogy neki ereje vagy befolyása lett volna az ellenkezőket lecsitítani s egyéni akaratát határozottan rájuk kényszeríteni. Kizökkentve eredeti irányából, fővezéri elhatározásait — engedékeny természete miatt — ezután mindig alárendelte annak a tábornokának, aki a haditanácsban a leglármasabb volt. Mint maga mondja¹⁰ „nem bírtam ellentállni a sok csahosnak.“ Szerdahely—Kovarcon át, július 22-én ért Morvánkára, ahová délutánra haditanácsra hívta újból a közelben táborozó Babocsay és Ocskay seregeinek főtisztjait. Erre okot szolgáltatott Bottyán tábornoknak az a jelentése, hogy a fejedelem előnyomulásának hírére Heister és Pálffy hadaikaf összevonták s Guta alól kimozdulva mindenestől felfelé húzódnak a csallóközi Dunaág oltalma alatt.¹¹ A tanácskozásban ismét Ocskay volt a lehangosabb. Javasolta, hogy a fejedelem azonnal keljen át a morvánkai hídon és semmisítse meg Viard-t, mielőtt Heisterrel egyesülne. A fejedelem újból kifejtette sziléziai tervét, amelynek érdekében nem akart semmit sem kockáztatni, de Ocskay, aki bátor ügyes lovas vezér volt, de magasabb hadművelési tervek megértésére teljesen alkalmatlan¹², tovább is csak erősködött, hogy Viard megsemmisítése összeegyeztethető Rákóczi nagy tervével. Talán igaza is lett volna, ha más császári vezérrel állottak volna szemben, de Viard, Heister seregének egyik legügyesebb lovas vezére, sokkal tapasztaltabb volt, semhogy Szokolca—Straznicai megerősített állásából magát kicsalni engedte volna. A fejedelem tehát megengedte Ocskaynak, hogy lovasságával Viard-t felkeresse, de semmi szín alatt sem akarta gyalogságát is belehajszolni ebbe a bizonytalan vállalkozásba. Seregével, 25-án a Krakován és Terbete közötti táborba ért, s ott Verbón újból haditanácsot tartott, ahol Ocskay sürgette a Viard elleni expedíciót s tüzes beszédével meggyőzte a hadi-

¹⁰ *Rákóczi Emlékiratok* V. 591. lap.

¹¹ *Thaly*; Ocskay László 208. lap.

¹² *Rákóczi Emlékiratok* V. 590. lap.

tanács összes tagjait, még Bercsényit is, álláspontjának helyességéről. A fejedelem ekkor végleg beleegyezett egy Viard ellen indítandó nagyobb vállalkozásba, amelynek végrehajtását azonban nem Ocskayra, hanem Pekry tábornagra bízta. Alárendelte neki Ocskay, Szalay, Ordódy, Babocsay, Szemere és Ebeczky dandárainak kiválasztott legénységét mintegy 6150 embert Ocskay és Babocsay vezérlete alatt.¹³ Egyben azt is megígérte Rákóczi, hogy gyalogságával, tűzértségével azonnal követni fogja ezt a különítményt, ha sikerül nekik Viard-t Sraznica várába beszorítani.

Pekryt a fejedelem nem nagyon kedvelte, erdélyi hadvezéri működése nem volt kielégítő. Nemrég rendelte őt a felvidéki sereghez, s most Bercsényi unszolására bízta meg e feladat végrehajtásával, hogy alkalma legyen magát itt kitüntetni. Szigorúan megparancsolta azonban neki, hogy minden nagyobb összeütközést kerüljön.¹⁴ Hogy pedig a haditanácsnak azokat a békétlenkedő tagjait is megnyugtassa, akik még mindig Vágujhelyet szerették volna megostromolni, oda küldte La Mothe ezredest erős portyázó különítménnyel, hogy állapítsa meg a vár erősségét s tegyen javaslatot annak megvívható voltáról.

Mint látjuk, a sziléziai expedíció terve mindig halványabb és halványabb lesz. A fejedelem közvetlen parancsa alatt álló sereg egységes alkalmazás helyett kisebb feladatok céljaira kezd felaprózódni.

Július 24-én visszaérkezett La Mothe, azzal a jelentéssel, hogy az újhelyi sáncok olyan erősek, hogy megvételük csak rendszeres ostrom útján lehetséges. 25-én reggel Pekry Lőrinc¹⁵ elindult a straznicai próbára. 26-án a fejedelem még egy írásbeli figyelmeztetést küldött Pekrynek, hogy legfeljebb a Morvaig nyomuljon előre, a folyón semmi esetre sem menjen át „mert az mint esmérem dolgainkat, egyéb belőle nem következnek, hanem az hadnak praedával való visszaoszlása és kimondhatatlan csint tétetele.”

A fejedelem és tábora július 30-áig Krakován-Terbete-Verbó közti táborhelyeken időzött. Ezalatt sikerült Bonnefous ezredesnek 2.000 válogatott gyalogossal, 1.000 lovassal, 5 ágyúval és 1 mozsárral a közelben fekvő Csejte várát, 27-én, bevennie. Rákóczi közben szemléket tartott s aggódva várta Pekry jelentését. Első híradása kedvező volt. Pekry 27-én eljutott Viard csapatainak közelébe, mire Viard kezdte meg a támadást; július 28-án egész nap folyt a tűzharc és a roham Szokolca körül. A reguláris hadak és a nemesi kompánia vitézsége a kurucok javára döntötték el az ütközet első

¹³ *Thaly*: Ocskay László 228. lap.

¹⁴ *Rákóczi Emlékiratok* V. 592. lap.

¹⁵ *Archivum Rákóczianum* II. kötet 298. lap.

részét. A délután folyamán a harcot mindkét fél beszüntette s helyben maradt. Éjjel csupán egy patak választotta el a küzdőket. Viard a közeli morva helységekből ezalatt segítséget kapott, hogy másnap újból támadhasson.¹⁶ Pekry csapatainak háta mögött mocsaras terep volt. Ocskay azt javasolta, hogy vonuljanak az éj leple alatt a mocsár mögé, mert az ellenség támadása esetén nagy bajt okozhat nekik. A tanács kétségkívül jó volt. Pekry meg is fogadta, de alig kezdték meg a csapatok a mocsáron való átköltözködést, amikor Viard szemfüles előőrsei a júliusi világos éjszakában ezt a mozdulatot észrevették. A császári tábornok azonnal megtámadta egész erejével Pekry mozgásban levő hadait, súlyos veszteséggel elűzte őket Staznica alól és Brezováig kergette. Július 29-én késő este érkezett ezzel a szomorú hírrrel Blaskovics alezredek a krakováni táborba. Mivel időközben annak is híre jött, hogy Heister és Pálffy Pozsonyból Szokolca felé erős sereg élén útban vannak, a fejedelem még az éjjel megtartott haditanácsban kijelentette, hogy másnap reggel maga indul egész seregével Pekry segítségére.

Ezek alatt a sorsdöntő napok alatt (július 26-tól 30-ig) Heister és csapatai az alábbi hadműveleteket hajtották végre.¹⁷ A tábornagy Rákóczi csapatainak nyugat felé való előnyomulásából azt következett, hogy azok Vágújhelyet és Trencsént akarják megtámadni, s ezen a vonalon túl Morvaországba betörni. Ennek megakadályozására Heister 26-án estig összegyűjtötte Pozsony környékén elhelyezett lovasait, 27-én Pozsonyon Stomfán keresztül Szokolcára vágatott. 29-én ért ez a sereg Straznicához és itt egyesült Viard csapataival, amelyek aznap éjjel vertek szíjjel Pekry különítményét. Heister 30-án erre pihenőt rendelt s augusztus 1-én menetelt csak tovább Ungarisch-Bród irányába, azzal a célzattal, hogy Trencsénbe élelmiszeri vigyen s a vár gyenge helyőrségét megerősítse. Augusztus 1-én azonban annak hírére, hogy Rákóczi serege a Morva határszélről ismét kelet felé vonul vissza, Heister tábornagy csak Viard-t küldte egy különítmény élén Trencsén megsegítésére, ő maga pedig 2-án hajnalban lovasaival dél felé kanyarodott Vágújhely irányába.

Heisternek ez az értesülése a valóságnak megfelelt. Július 30-án Brezován találkozott Rákóczi Pekry vert seregével, amelyet azonnal beolvasztott hadába. Felelősségre vonta a vállalat vezetőit, akik egymást okolták a kudarcért. A fejedelemnek megvolt az a szomorú elégtétele, hogy ennek bekövetkezését előre látta.¹⁸ Bár a különítmény vesztesége nem volt nagy, annál súlyosabb volt a kudarc erkölcsi hatása, t. i.

¹⁶ Az ütközet részletes leírását lásd *Thaly*: Ocskay László 259. lap.

¹⁷ *Wienerisches Diarium* 1708. Nr. 525.

¹⁸ *Rákóczi Emlékiratok* V. 594. lap.

az a körülmény, hogy a nagyszabású sziléziai expedíciónak tervezett hadművelet, az alvezérek erőszakoskodása és ügyetlensége folytán, ilyen vereséggel kezdődött.

Még 29-én, a fejedelemnek Brezova felé való elindulása előtt, a verbói tábor előőrsei elfogtak egy császári fourirt (irnokot), akit Lipótvár parancsnoka küldött azzal az írásbeli jelentéssel Heisterhez, hogy küldjön sürgősen segítséget, mert a várban kevés az őrség, igen sok a hadifogoly és az ellátás silány. Úgyancsak az nap este, vagyis 30-án reggel menetközben érkezett Pekry Lőrincnek alábbi írásbeli jelentése „Brezova 1708. Júli 29. Felsőleges Fejedelem nékem jó Kegyelmes Uram.

Micsoda német szökött most az Heister táborából im Felsőgednek elküldöttem és ezt beszéli, hogy 6.000-ed magával volna és nem Pálffy, hanem Heister és bizonyosan Szabattistvához kellett és szándékozott ez jelen való éjczakára szállani, ezt az Ocskay uram portási hozták, Viardnak is ebből bizonyosan kitetszik, hogy tegnap úgy mint vasárnap conjugáltak magukat s azt is mondja az német, hogy Újhelyhez mennek s ép ez lévén az útjok, én mindjárt inned indulok. Felsőged felé nyomulok, mert bännám, ha itt felkevernének, szoros hely is lévén ez, semmi emberséget nem is tehetnék. Három órán megjárható föld az Heister tábora ide.¹⁹

Mind a két jelentést a fejedelem annyira fontosnak vélte, hogy Brezován azonnal haditanácsra hívta össze alvezéreit. Pekry jelentéséből láthatta, hogy ha itt marad seregével vagy nyugat felé vonul tovább, feltétlenül találkoznia kell Heisterrel s ezt nem akarta. Lipótvár remélhető könnyű megvétele viszont alkalmasnak látszott arra, hogy a strazniceai kudarcot ellensúlyozza: Rákóczi tehát azt határozta,²⁰ hogy a Vágon 5 hidat veret, Érsekujvárról mozsarakat hozat, Lipótvárt megostromolja s csak annak győzedelmes megvétele után folytatja sziléziai útját. De balsorsa másként akarta. Tanácskozás közben érkezett főudvarmesteréhez, Ottlykhoz, egy Trencsén várában lakó hívének levele, amelyben tudatja, hogy a vár a végső pusztulás határán van, a helyőrség éhezik, a kurucok tehát könnyen elfoglalhatnák a várat és a várost. Ez a hír igaz volt, (hiszen Heister intézkedéséből tudjuk, hogy augusztus 1-én Viard altábornagyot bízta meg a vár megsegítésével), de teljesen mezzavarta Rákóczi terveit. A haditanács lármásabb tagjai, Ottlykkal élükön, többé hallani sem akartak Lipótvár ostromáról. Hangoztatták, hogy Trencsénbe csak 1 híd vezet át a Vágon. Ha tehát azt felgyújtják, akkor a császáriak élelmiszerszállítmánya sem jut-

¹⁹ *Országos Levéltár*, Missilis gyűjtemény.

²⁰ *Rákóczi Emlékiratok* V. 595—6. lapok.

hat oda. Könnyű győzelmet jósoltak a fejedelemnek, seregével csak meg kell jelenni a vár előtt, ellenállásra alig fog találni. Ez a könnyű győzelem éppen a sziléziai expedíciónak legfontosabb támaszpontját, Trencsént, végre birtokukba juttathatja. Rákóczi elismerte, hogy az okok nyómosak²¹ de semmi kedve sem volt Trencsén megrohanásához. Nem ismerte a vidéket s attól tartott, hogy ostromát Heister közelben lévő serege meghiusítaná. Ha pedig Heister nem törődve Trencsénnel, Lipótvar felé húzódnék, akkor Nyitrát és Rákóczi többi raktárát fenyegetné. Ebben az esetben neki önként kellene Trencsén alól ezek védelmére visszavonulnia. De főlovászmestere — Vay báró — kivételével, senki sem hallgatott józan okaira. A meddő vitatkozásban kifáradva, a fejedelem engedett s ezzel végleg kiadta kezéből a további kezdeményezés lehetőségét. A haditanács döntése folytán, Bottyán megmaradt a Vágduna mentén. Ocskay dandára pedig a Fehérhegyek között, azzal a feladattal, hogy Heistert figyelje s összeköttetést tartson a fejedelem és Bottyán között. La Mothe ezredest egy gyalogdandárral még 30-án este elindították Trencsén felé, hogy a városba vezető hidat szétrombolja és Trencsén megvívására alkalmas táborhelyet keressen. A fejedelem három részre osztotta seregét. Legelőször indította útnak podgyász vonatát, Ocskay dandárának egy osztaga kíséretében azzal az utasítással, hogy ne a Vág mentén vonuljon Trencsén felé, hanem kerülő úton Pöstyén-Radosnya-Tapolcsányon át, egyelőre csak Bán községig s ott várja be az időt, amíg a csapatok Trencsénbe bevonulnak. Bercsényi a gyalogság élén a morvánkai hídon át vonult ehhez a községhez s ott szállt esté táborba. A fejedelem a lovas hadakkal a Vág nyugati partján ment Vágújhely felé és Csejte közelében töltötte az éjszakát. A Fehérhegyek kuruc érzelmű lakossága mély szomorúsággal látta Rákóczi csapatainak elvonulását, mert Heister elől való menekülésnek tekintette azt.

Átgázolván a Vágon, a fejedelem 31-én Luka községnél telepedett le, a gyalogságot pedig tovább indította Beckó felé. A gyalogtábor 31-én este Rakolub táján tábort vert. Egy kis kuruc csapat napközben könnyű küzdelem után kizavarta a Bercsényi uradalomhoz tartozó temetvényi kastély császári őrségét. A hajduságnak kedve lett volna Beckó várát is megostromolni, de Rákóczi, megvizsgálván ennek a sziklafészeknek fekvését, nem adta beleegyezését. Augusztus 1-én Rákóczi pihenőnapot engedélyezett csapatainak.

Ez a — valószínűleg a straznicai ütközetben részt vett lovaságnak érdekében tett — engedmény volt a fejedelem összes eddigi intézkedései között a legszerencsétlenebb és a

²¹ *Rákóczi Emlékiratok* V. 397. lap.

legsúlyosabb következményekkel járó. Katonai szemmel nézve már azt is nagy hibának kell tekinteniünk, hogy La Mothe ezredet gyalogsággal küldte a trencsényi híd szétrombolására és a gázlók elsáncolására. Ha körzót veszünk a kezünkbe, megállapíthatjuk, hogy a császáriak útvonala Szakolcától Trencsényig kb. 85 km., a kurucoké Brezovától Trencsényig kb. 60, illetve 70 km. a szerint, hogy a Vág jobb vagy balpartján vezető utat választják-e. La Mothenak tehát nem gyalogságot, hanem a leggyorsabb, pihent lovasokat kellett volna magával vinnie, mert 31-én elindulva csak így előzhette volna meg Viard Trencsén felé igyekvő különítményét. Ha az neki sikerül, akkor a fejedelem Trencsénbe bevonulhat mielőtt a császáriak a folyón valahol másutt átkelhetnek. De még nagyobb mulasztás volt az augusztus 1-i pihenőnap. Pekry idézett jelentéséből ismerte Heister seregének helyzetét, tudta tehát, hogy minden percért kár, amit tétlenül tölt. A csapatok előző napi menetteljesítménye sem tette indokolttá az egy napi pihenést. Ha 1-én reggel tovább menetel, seregével este Trencsén falai alatt lehetett volna. Mivel Viard csak 2-án este érkezett oda, nagyon valószínű, hogy a vár akkorára már a kurucok kezén van. Hogy mi volt a fejedelem tétovázásának oka, azt emlékiratában nem említi. Tárgyi, harcászati okai semmiképpen sem lehettek. Ennek a szerencsétlen intézkedésnek forrását csupán Rákóczi lehangolt kedélyállapotával magyarázhatjuk. Kedvenc tervét, a szilóziai betörést, tábornokai állandóan elgáncsolták, a sok szertehúzó vélemény és javaslat között talán már maga sem tudott eligazodni. Trencsén megvételében nem bízott, hagyta tehát az eseményeket menni a maguk útján.

Augusztus 2-án a sereg délelőtti végre folytatta útját Trencsén felé. Menetközben érte Rákóczit La Mothe jelentése, hogy Viard előőrsői már megérkeztek a Vág nyugati partjára, a gázlón uralkodó magaslátokat már kezükben tartják, így hát minden, a híd lerombolását célzó vállalkozás már elkészült. Jelentést tett egyúttal arról is, hogy két táborhelyet szemelt ki. Ezek után a Trencsén ostroma mellett kardoskodó vezérek is belátták, hogy többé annak semmi célja sincsen. A fejedelemnek, — mivel közvetlenül kitűzött feladatát már el nem végezhette. — „nem maradt más hátra, mint táborhelyet választani és figyelemmel kísérni, hogy az ellenség mit csinál.”²²

Heister augusztus 1-én Ungarisch-Brodban értesült arról, hogy a kurucok keleti irányba visszavonulnak a Vág felé, — ezért 2-án hajnalban erőltetett menetben indult Vágújhely felé.²³ Délben odaért és a lakosságtól arról értesült, hogy Rákóczi a lovassággal onnan már tovább vonult észak felé, míg

²² Rákóczi Emlékiratok V. 599. lap.

²³ Heister idézett első jelentése.

a kuruc sereg egy másik része állítólag keleti irányban mentelt tovább. Ez a rész, mint tudjuk csupán a kurucok poggyászvonata volt, Heister azonban azt hitte, hogy ez Bercsényi a gyalogsági oszloppal. Erre a hírre Heister ágyúit és lovasságának málháit Vágújhelyen hagyta és lóhalálában indult Rákóczi után. Átgázolva a Vágon, Beckó tájékán utolérte a kuruc menetoszlop utóvédjét (Winkler hajdúezredét). A császári elővédet vezető Pálffy tábornagy közibük rontott lovasaival, 80 kurucot foglyul ejtett s közel 400-at lekaszabolt.²⁴ A foglyok megerősítették Heister Vágújhelyen kapott téves értesülését a kuruc sereg kettéválásáról. A tábornagy délután pihenőt engedett csapatainak, de —, hogy időt ne veszítsen, — még az nap este 10 órakor tovább indult, bár tábornokai szemrehányást tettek neki, hogy lovasságát agyon fárasztja.²⁵ Körülbelül éjjél után ért a császári lovas csapat a vöröshegyi szoroshoz, amelyen keresztül vezetett az út Beckótól Trencsén felé.

A hadi eseményeknek ilyen módon való kialakulása folytán az a hadművelet, amelyet a kurucok augusztus első napjaiban Trencsén megvívása érdekében indítottak, olyan nyílt csatává változott, amely a váron és városon kívül s attól olyan távolságra (5—6 km-nyire) zajlott le, hogy a vár császári serege s annak tűzérsege abban semmiféle részt nem vett.

*

Ismerkedjünk meg röviden az augusztus 5-i csatátér földrajzi viszonyaival.

Azt a térszint, ahol a csata lefolyt katonai földrajzi szempontból három szakaszra oszthatjuk.

1. Szedlicsna-Turna-Hamri vonaltól délre fekvő terület kifejezetten hegyvidéki jellegű. A részben kopár, részben cserjés hegyoldal, az Inócz és Javori hegységek északi lejtője. Meredek, agyagos föld, amelyet észak-déli irányban számtalan mély és szakadékos vízmosás szabdal keresztül. A cserjés ligetek dél felé erdővé szélesülnek, úgy hogy az említett vonaltól délre, — körülbelül 5—4 kilométernyire a hegyoldalt már összefüggő, sűrű, hatalmas, ősi tölgyerdő borítja.

2. Ettől a területtől északra esik a Vág folyó keleti partjának árterülete; sík lapály, helyenként mocsaras legelő, amelyen keresztül futnak az Inócz hegyről, a barátlehotai völgyből és Szoblahó vidékéről nyugati irányba folyó patakok, mély árkokat vájva az agyagos talajba. Ez a szakasz sík, teljesen

²⁴ Heister első jelentése; *Kolinovits* idézett krónikája; *Pálffy* idézett jelentése.

²⁵ Heister harmadik jelentése ... „dasselbst von einigen vornehmen Generalen ein Murrel und geschrey ware, das durch den continuirlich fortsetzenden March ihrer Kayserl. May. an seiner Cavallerie mehr als 1000 M. Thaler schaden zufügen würden.“

nyílt, fedetlen. A mezőgazdaság akkori állapotánál fogva valószínűleg csak legelőnek, kaszálónak használták.

5. Az 1. és 2. alatt jelzett térszínt kelet felől félkör alakban övezi az az enyhe dombvidék, amely Hamri-Szoblahó vidékén és attól északkeletre esik. Könnyen járható enyhe hajlatok; folytatásai a barátlehotai úttól keletre emelkedő dombsorozatnak. Kisebb cserjés ligetektől eltekintve, ez a terület is teljesen nyílt, s a dombokról lefutó patakok partjai sem meredek. A síksághoz közeledve a patakokat mocsarak szegélyezik, amelyek helyenként kisebb tavakat alkotnak. Szoblahótól nyugatra két ilyen tóról tudunk. Mivel ezek a csata során fontos szerephez jutottak, részletesen ott foglalkozom velük.

Az egész itt vázolt területeken abban az időben délről észak felé három fontos útvonal vezetett Trencsénbe, úgymint Szedlicsna-Turna-Bellán át egy kevésbé járt szekérút, — a barátlehotai völgyből Hamritól keletre Biskupicen át egy szélesebb országút, — végül Szoblahótól kiindulva egy szekérút. A három út közül csupán a barátlehotai országút játszott fontosabb szerepet, de nem mint közlekedési lehetőség, hanem mint a kurucok főcsapatának felállítási helye és a küzdelem középpontja.

Katonai szempontból méltatva a területet, megállapíthatjuk, hogy a Turnától délre elterülő hegyvidék lovasság részére járhatatlan volt s a gyalogság sem közlekedhetett a meredek vízmosások és a bozótos cserjék miatt akadálytalanul. A terepnek ezek a tulajdonságai azonban kiválóan alkalmasak voltak egy védelmi állás berendezésére arccal észak felé. Ennek az állásnak ugyan megvolt az a hátránya, hogy a vízmosások derékszögben szeltek keresztül, tehát előre lopózó járőröknek megkönnyítették a védőállásba való behatolást, viszont közvetlenül Turna falutól délre, alig száz lépésnyire, a lejtő egyes pontjai már 20—25 méterrel magasabban vannak a hegylábánál lévő síkságnál, tehát onnan az egész előteret, majdnem Trencsénig, kitűnően át lehet tekinteni.

A szoblahói dombvidék se lovasságnak, se gyalogságnak nem akadály, könnyen járható, kivéve az előbb említett tavak vidékét.

A trencsényi lapályon azon a napon, nyár derekán, tehát szárazság idejében, minden fegyvernem könnyen mozoghatott. A mély bevágású patakok medre sem volt nagy akadály, bizonyítja ezt az a körülmény, hogy a császári lovasság támadás közben sehol nem akadott s egykorú leírásokban sem találjuk nyomát annak, hogy a mocsarak vagy a kevés vízzel folyó patakok a hadmozdulatokat gátolták volna. Ez az egész terepszakaszk különösen lovasharcra volt alkalmas.

A trencsényi csata idejében mindazok a falvak, amelyeket a szóbanforgó területen ma is ott találunk, már megvoltak.²⁶ Közvetlenül a harc vonalban azonban csupán két község volt, Turna és Hamri. Ezek akkori kis kiterjedésüknél fogva nagyobb akadályszámba sem az előnyomulásban, sem a harc alatt nem mentek. A felvidéki falvak építési módja szerint sehol sem voltak összefüggő házsorok, a falu széleit mindenütt kertek szegélyezték.

IV. FEJEZET.

Az éjjeli tábor. Előkészületek a harcra. A csata lefolyása.

Augusztus 2-án a Fejedelem az egyesített sereg vezetését Bercsényire bízta és néhány tábornokával előre lovagolt,¹ hogy a táborozásra alkalmas helyet kiválassza. Valószínűleg még a délelőtti folyamán érkezett Szedlicsna közelébe s arra a meggyőződésre jutott, hogy ez a két táborhely, amelyet La Mothe a lapályon választott, a síkság közepén vonuló, Bella és Szoblahó falvakat összekötő moesaras árok mentén, táborozásra nem alkalmas. Hogy a Bán felé irányított seregvonattal a Barát-lehotai úton könnyebben közlekedhessék és hogy ellenséges támadás esetén a terepadta előnyöket kihasználhassa, „a patak mentében húzódó egyik magaslatot választotta táborhelyül“;² amely Turna—Hamri—Szoblahó vonalától délre, a hegy lejtőjének alsó részén feküdt. Rákóczi emlékirataiban patakot „rivière“ mond, de kétségtelen, hogy ezalatt nem a falvakon (Barát—Lehota, Hamri, Turna) át futó kis patakok valamelyikét érti, hanem a Vágot, mert ezt a folyót megelőzőleg is mindig „rivière“-nek nevezi.

Ia az akkori régi vagy pedig a mai pontos térképeket szemléljük, azt tapasztaljuk, hogy a folyóval, vagyis a Vággal párhuzamosan húzódó magaslatról ezen a vidéken már nem igen beszélhetünk. Az Inócz hegycsoport lejtői nyugat felé merőlegesen nyulnak le a folyóhoz; északi lejtői közül is csupán azt a gerincet mondhatjuk „a folyam mentében“ fekvőnek, amely délről észak felé húzódik és Turna és Hamri községek között fekszik. Mivel a Vág, különösen az akkori szabályozatlan holt ágaival Trencséntől nyugatra és délnyugatra ide-oda kanyargott, Rákóczi csak optikai csalódás alapján hihette azt, hogy a kiválasztott táborhely a folyó mentén, vagyis azzal párhuzamosan terül el.

Thaly állítása szerint³ Rákóczi a másnapi csatára felké-

²⁶ *Urbarialis conscriptio* 1708. évi kötetei az Országos Levéltárban.

¹ *Rákóczi Emlékiratok* V. 398. oldal.

² *U. o.* V. 400. old.

³ *Hadt. Közl.* 1897. évf. és 151. old.

szülve, csapatait augusztus 2-án már olyan menetrendben indította Trencsén felé és a táborba olyan beosztással osztotta szét azokat, hogy a másnapi ütközetnél önmagától adódott a kívánt csatarend. Ezt az állítást könnyen megcáfolhatjuk a fejedelem saját állításával, aki csatára nem készült, mert lehetetlennek tartotta, hogy Heister néhány ezer lovasával őt megtámadni merészelje.⁴ A tábor Thaly szerint félkör alakban húzódott Szedlicsnától Szoblahóig. Ez olyan nagy kiterjedés (kb. 6—7 km-es vonal), hogy azt a késő este beérkezett csapatok semmi esetre sem szállhatták meg már abban az elhelyezkedésben, amelyben másnap harcoltak.

A szokásos menetrend szerint minden bizonnyal a lovaság menetelt, mint elővéd. Ennek táborhelyét Rákóczi a járható utak mentén levő Hamri községtől keletre fekvő lankás oldalakon Szoblahó közelében jelölte ki. A derékhad és a tüzéség — mint nehezen mozgó fegyvernem — utakhoz kötve a Turnától délre fekvő területen táborozhatott, a Barát-lehotai út közelében, míg a gyalogság többi része Szedlicsna, Sztankovice falvaktól délre és délkeletre húzódó cserjés hegyoldalon helyezkedhetett el. Az a terepszakasz, amit Rákóczi választott, táborozásra egyáltalán nem volt alkalmas. Ezt, La Mothe ellenvetésére,⁵ ő maga is elismerte, de biztonsági szempontok miatt, ragaszkodott hozzá. La Mothe-nak, aki őt különösen a terepnek vízmosásokkal át meg átszabdalt voltára figyelmeztette, azt válaszolta, hogy a tábor egyes részei között hidakat fog veretni s az árkokat betömeti. Erre azonban nem került sor. A csapatok késő este, már sötétben, tehát kb. 9 óra után érkeztek táborba Bercsényi vezetésével. Nem találjuk nyomát annak, hogy Rákóczi az éjjelezés biztosítására külön intézkedéseket tett volna. Bercsényi azonban — nagyon célszerűen — Czelder Orbánt a Vöröshegyen átvezető szorosnál hagyta néhány száz emberrel, hogy hírt adhasson, ha Heister követné őket. Ha pedig a császáriak megtámadnák vagy pedig Trencsén felé nyomulnának nagyobb erővel, akkor tüzeljenek rájuk és kövesse oldalvást a főszereghez visszavonulva, további mozdulataikat.⁶

Augusztus 3-án — szombaton — a végzetes napon Heister hajnalhasadtakor, tehát kb. 3 óra tájban elérte a vöröshegyi szorost. Ott kissé pihent, etetett s azután megtámadta a Czelder Orbán hajdúiból álló őrséget. Azt szívós védekezése után a szorosból elűzte s a Vág mentén tovább menetelt Szedlicsna felé. A puskaropogást Rákóczi táborában is meghallották. Röviddel azután megérkezett Czelder jelentése is Heister előrenyomulásáról, mire a fejedelem riadót veretett. Határozott

⁴ Rákóczi Emlékiratok V. 400. old.

⁵ Rákóczi Emlékiratok V. 400. old.

⁶ Rákóczi Emlékiratok V. 401. old.

csataterve ebben a percben sem neki, sem Bercsényinek nem lehetett; minden fáradásuk abban merült ki, hogy a rendetlen és szétszórt helyzetben pihenő tábor⁷ valamilyen csatarendbe állítsák. Rákóczi maga a Vághoz közelebb eső szakasz talpraállításával fáradozott, Bercsényit pedig a tábor jobbszárnyára, Hamri felé küldte a lovas tábor felriasztására, mely Szoblahó és Hamri között, a gyalogság vonalán kívül,⁸ s attól távolabb feküdt. A csatarend felállítása mindkettőjük részéről tisztán védekezési szempontból történt. Számítottak azzal, hogy Heister megtámadja őket, de a támadás iránya felől sejtelmük sem lehetett, hiszen Heister hátulról közeledett feléjük. Úgy látszik a fejedelem táborának balszárnyát, tehát éppen azt a pontot, ahonnan a császáriak közeledhettek, a terep által eléggé védettnek tekinthette, mert a kuruc csapatok túlnyomó része a nyugatról keletre vezető vonal mentén, arccal északnak, Trencsén felé, helyezkedett el. Lehetséges, hogy Rákóczi azzal is számolt, hogy Viard Heister előnyomulásával egyidejűleg Trencsénből kitör, amely esetben a küzdelem súlypontja ideterelődött volna. Érthetetlen azonban, hogy miért ragaszkodtak a kurucok ehhez az arcvonalhoz, holott közvetlenül csupán arról kellett volna gondoskodniok, hogy a hátuk mögött előnyomuló Heistert feltartóztassák s megakadályozzák abban, hogy a Vág és a hegyek között fekvő szorosból kibontakozva a lovas harcra alkalmas trencsényi lapályt elérje. Ezt pedig könnyen megtehették volna, ha a felriasztott gyalogtáborral Szedlicsna, Rozvadz községeket és a folyó és a hegység között fekvő keskeny terepszakaszt szállják meg arccal délnyugat, azaz dél felé. A kuruc lovasság ezalatt Turna község északi szegélye mögött elhelyezkedve, a harcba beavatkozhatott volna oldalról, abban az esetben, ha a császáriaknak mégis sikerül ezt az erős völgyzárát áttörni. E helyett az egyszerű eljárás helyett azonban sokkal bonyolódottabb harcrenddel bajlódtak, amelynek legfőbb hibája az volt, hogy voltaképen senki sem ismerte annak sem harcászati, sem hadászati célját.

A császáriak helyzete a tekintetben jobb volt. Ők az egész kuruc felkelés alatt általában egyszerű, de határozott hadászati célt követtek, amely abból állott, hogy a kuruc sereget felkeresik s ahol előnyös, ott megtámadják, megsemmisítik. A trencsényi csatára ez a megállapítás azonban nem vonatkozik, mert, mint a leírásból kitűnik, Heister csak addig akart támadni, amíg azt hitte, hogy csak gyengébb lovassággal fog találkozni. Az egész kuruc sereg láttára azután a csatát el akarta kerülni, s a sorsdöntő harc a váratlanul beállott helyzetből adódott.

⁷ *Rákóczi Emlékiratok* V. 402. old.

⁸ *Mercurius Veridicus* 1708 aug. 6.

A fejedelem hadászati célja már nem volt ennyire világos, állandóan szeme előtt lebegett a sziléziai betörés terve. Ennek megvalósulása pedig még annyira távol és oly bizonytalan volt, hogy a kezdeményezés ezen a végzetes napon hadászati szempontból nézve, feltétlenül Heister kezében volt. Harcászati szempontból ellenben Rákóczi serege nagy előnyben volt a császáriak felett. Védelemre alkalmas, lovas támadások ellen úgyszólván teljes oltalmat nyújtó terepen várhatta be ez a gyalogságból, lovaságból és tüzérségből álló sereg, a tisztán lovasságból álló és számban jóval csekélyebb erejű császári csapat támadását.

Heister lovasságának derékhada Czelder Orbán utóvédjének szétszórása után a kora reggeli órákban, kb. 5 óra tájban, érkezett Szedlicsna faluhoz. Eddig Heister is, alvezérei is azt hitték, hogy csupán a kurucok lovasságával fognak találkozni. Ezzel magyarázható a máskülönbösen óvatos Heisternek ez az elhatározása, hogy gyalogság és tüzérség nélkül vágott neki a kurucok üldözésének. Szedlicsnához érve, nagy megdöbbenéssel látta a Turnától és Hamritól délre húzódó lejtőkön nyüzsgő kurucok nagy számát s megállapíthatta,⁹ hogy Rákóczi és Beresényi vezérlete alatt a Felvidéken működő kuruc seregek színe-javával kell összemérnie kardját, ha őket meg akarja támadni.

Lássuk most, hogy voltaképpen milyen erők állottak egymással szemben?

A két fél ereje, hadrendje.

A) K u r u c o k :

A fejedelemnek július végén e hadszíntéren összesen 22.000 embere volt.¹⁰ Ebből a brezovai lármás haditanács határozata szerint Bottyán parancsa alatt kb. 4000 ember maradt a Csallóközben, hogy Heisternek ottlevő csapatait megfigyelje és azoknak észak felé való esetleges előnyomulását megakadályozza. Ocskay Lászlót 2 ezredével (Szalay és Blaskovits) meghagyta a Fehérhegyen túl, egyrészt azért, hogy Heister mozdulatait figyelemmel kísérje, másrészt pedig, hogy az összeköttetést Rákóczi serege és Bottyán hadteste között fenntartsa. Ez a különítmény kb. 1500 emberből állott. A Bán felé irányított seregvonat szintén erős fegyveres kísérettel (kb. 6—700 fővel) indult útnak. Mindezek után, ha még a strazsnicai kudarcnak s Winkler ezredének vágújhelyi veszteségeit is leszámítjuk, helyes Thalynak, valamint a többi egykorú és későbbi kutatónak az a megállapítása, hogy a trencsényi csa-

⁹ Heister első jelentése.

¹⁰ *Hadt. Közl.* 1897. évf. 148. old.

tában 14—15.000 kuruc harcos vett részt. A gyalogság és lovaság számaránya kb. egyforma volt.¹¹ A csatában szerepelt 14 ágyú, még pedig 10 tábori ágyú és 4 mozsár. Ezeket, — két mozsár kivételével, amelyek Érsekújvárból származtak, — Kassán állította össze La Mothe a sziléziai betörés céljaira és ugyancsak ő küldte a fejedelem seregéhez még az év májusában.¹²

Ifj. Tsétsi János szavahihető havi krónikája szerint Rákóczi hadereje 1708 július végén 27 kuruc ezredből állott.¹³ Az ezredek létszáma ingadozott. Ha a 14.000 főt 27 ezredre felosztjuk, akkor az ezredek átlagos létszáma kb. 450—500 fő lehetett, ami valószínű. E 27 ezred zömét gróf Csáky Mihály tábornok hadosztályának csapatai képezték. Ezekhez csatlakozott Bottyán hadosztályának néhány ezrede, végül pedig az egész kuruc hadsereg elite csapata: Rákóczi és Bercsényi udvari hadai.

Ez összeállításnál az 1708. évi május, júliusi füvellő táborok ismert hadrendjét vettem¹⁴ alapul, annál is inkább, mivel kisebb portyázásokat leszámítva, nem fordult elő semmi olyan nagyobb harcmozzanat, amely a hadrendre vagy a csapatok erejére befolyással lett volna. Egybevetve ezt az összeállítást a krakováni táborban 1708 július 25-én¹⁵ a strazsnicai expedíció részére szerkesztett hadrenddel és a kutatásaim során hiteles adatokból szerzett megerősítésekkel, eléggé pontosan meghatározhatjuk, hogy a küzdelemben mely ezredek vettek részt. A csatát mint legfőbb Hadúr, maga a Fejedelem vezette. Bercsényi generalissimus ez alkalommal úgylátszik csupán tanácsadói szerepben működött oldala mellett; és mint csapatvezér az ütközetben nem szerepelt. A magasabb kuruc parancsnokok közül jelen voltak¹⁶ gróf Pekry Lőrinc tábornagy, aki a csatában a jobbszárnyon beosztott mezei hadaknak parancsolt, báró Petróczy István, Gyürky Pál és Andrassy Pál. E tábornokok szerepléséről külön adatokat nem találunk, valószínűleg a szervezetszerűen alájuk tartozó gyalogos, azaz lovas dandárokot vezették, míg La Mothe gróf tüzérezredes a tüzérségnek és a barát-lehotai út mellett álló derékhadnak¹⁷ parancsolt. Gróf Csáky Mihály tábornok, az egyik hadosztály parancsnoka betegsége miatt ebben az időben nem volt a seregnél.

Ifj. Tsétsi szerint, mint hallottuk 27 ezred állott Rákóczi vezérlete alatt. A felkutatott adatok alapján valóban 27 ez-

¹¹ *Ottlyk*: Ünéletleírása. 109. old.

¹² *Hadf. Közl.* 1888. évf. 545. old.

¹³ *Tsétsi krónikája* 565. old.

¹⁴ *Archivum Rákóczianum* V. 644.

¹⁵ *Thaly*: Ocskay 228. old.

¹⁶ *Hadf. Közl.* 1897. 149. old.

¹⁷ *Kolinovits* 272. old.

redről és ezen felül még az udvari hadakhoz tartozó — ezrednél kisebb — önálló századokról van tudomásom.

Vegyük sorra ezeket:

a) U d v a r i h a d a k :

A Fejedelem palotás ezrede (Szentiványi János ezredes), amelybe besorolták az Esze Tamás 1708 pünkösdi havában történt elhalálása folytán gazdátlanul maradt ezredének részeit.¹⁸

Hans Jakob Dittrich ezredes német gyalog ezrede.

Rákóczi udvari lovas karabélyos ezrede (Ordódy György ezredes).

A fejedelem udvari lovas gránátos ezrede (Zay András ezredes), végül

Bercsényi karabélyos dragonyos ezrede (Győri-Nagy János ezredes).

A Fejedelem udvari hadaihoz tartoztak még az ezredkötelékbe be nem osztott önálló századok, melyek Rákóczi legszűkebb környezetét, testőrségét képezték. Ezek voltak: a nemesi compánia, a zöld vadászok, az arnót (albán) testőrök, a daliások (kapcsosok) századai, végül az idegen lovasság (lengyelek és svédek) Charrières francia ezredes parancsnoksága alatt. Mindezek létszáma századonként 60—200 ember között váltakozott.¹⁹

b) G y a l o g s á g :

Báró Perényi Miklós hajdú ezrede,

Csajághy János hajdú ezrede,

Czelder Orbán hajdú ezrede,

báró Andrássy Pál hajdú ezrede,

Nyáray László hajdú ezrede,

Fierville d'Herissy francia gránátos ezrede,

Bonnefous francia gránátos ezrede.

c) L o v a s s á g :

1. Reguláris lovasok:

Deák Ferenc karabélyos ezrede,

Babocsay Ferenc ezrede (gróf Forgách Simon dragonyosai),

Gyürky Pál karabélyos ezrede,

Luzsénszky Sándor karabélyos ezrede,

¹⁸ *Hadt. Közl.* 1897. évf. 322. old.

¹⁹ *Márki*: II. Rákóczi F. II. kötet 165 old.

Géczy Gábor karabélyos ezrede.

2. Mezei lovasság:

Ebeczky István huszár ezrede,

Barkóczy Ferenc huszár ezrede,

Réthey György huszár ezrede,

gróf Csáky Mihály huszár ezrede,

Nikházy György huszár ezrede,

Orosz Pál huszár ezrede,

Réthey János huszár ezrede,

Szemere László huszár ezrede,

Gundelfingen János huszár ezrede,

Bessenyei Zsigmond huszár ezrede.

A tüzéség abban a korban még nem volt külön fegyvernem, az ágyúkat a fővezér osztotta be a szükséghez képest az arcvonal egyes részein, az ezredek közé.

Ottlyk szerint a gyalogság és a lovasság számaránya kb. egyforma volt. Bár, mint látjuk, a lovas ezredek száma lényegesen több, mint a gyalogos ezredeké, Ottlyk megállapítása mégis helyes, mert a gyalog ezredek mindig több emberből állottak, mint a lovas ezredek.

B) Császáriak.

A csatában Heister parancsa alatt csak lovasság vett részt.²⁰ Tüzéségét augusztus 2-án Vágújhelynél hagyta.²¹ E lovasság számerejéről szóló adatok eltérnek egymástól. Egykorú krónikások (Kolinovits, stb.) 8, sőt 9000 főről is beszélnek. Leghitelesebbnek vehetjük e tekintetben Heister és Pálffy feljegyzéseit. A Wienerisches Diarium a császári lovasok számát 7000—7400 főben állapítja meg. Heister első jelentésében szintén 7400 lovasról beszél (6000 német lovasról, vagyis vértés és dragonyosról és 1400 könnyű lovasról, vagyis huszárról). Második jelentésében már csak 4000 német és 1200 könnyű lovasról tesz említést, ez összesen 5200 fő. A különbség onnan ered, hogy július 30-án Viard egy különítménnyel — majdnem 5 ezreddel — kivált Heister hadrendjéből úgy, hogy utóbbi valóban csak 5200 lovassal indult el augusztus 1-én Ungarisch-Brod felé. A közvetlenül a csata után küldött első jelentésben erről megfeledezhetett csak a július 30-a előtti teljes létszám volt az eszében. Az 5200 létszám mellett szól Pálffy gróf jelentése is, így hát ezt az adatot vehetjük hitelesnek. A császári lovas ezredek létszáma abban az időben nagyon változó volt, rendszeren kb. 650 főből állott.

²⁰ *Wienerisches Diarium* Nr. 523. („...wenige Mannschaft und zwar alle zu Pferd.“ Pálffy id. jelentése.

²¹ Heister első jelentése.

Ifj. Tsétsi a császári lovasság létszámát pontosabban 8 ezredben állapítja meg. Ha ezt az adatot egybevetjük a fentebb említett ezredlétszámmal, így is megkapjuk a kiszámított 5200 főt.

Pálffy grófnak a trencsényi csatáról írott jelentésében azt olvassuk, hogy Heister tábornagy július végén „die sämmtliche Cavallerie, bestehend in olngefähr 5000 pferden, zusammen gezogen hat.“ Ezalatt kétségkívül csupán azokat a lovas ezredeket értheti, amelyek a Duna északi partján voltak ebben az időben. Az udvari haditanács feljegyzései szerint²² 1708 március végén a főseregnél (t. i. Heisternél) volt beosztva a Hohenzollern, Uhlefeld, La Tour és Steinville vértés ezred, az Althann, Wolfskehl (würzburgi) és Schönborn dragonos ezred, Esterházy József huszár ezrede és Secula János horvát-szlavon huszár ezrede. A tavasz folyamán a Duna jobbpartján működő hadseregszázadok kötelékéből még a Bayreuth dragonos ezred és Demetri (Dimitrovic) János ezredes rác nemzeti huszár ezrede került fel a Felvidékre. Összesen tehát 4 vértés, 4 dragonos, 5 huszár ezred állott 1708 nyarán Heister vezérlete alatt.

Heister a lovasság egyrészével július 29-én ért Skalica, ahol Viarddal találkozott,²³ aki a strazsnicai siker után az Uhlefeld, La Tour, Althann és Schönborn ezredekkel, valamint néhány század rác lovassággal ugyanoda érkezett. Viard azonban a Schönborn, Uhlefeld ezredekkel és az Althann ezred egyrészével később ismét elvált Heistertől, hogy a Trencsén élélmészére a hrosinkauai szorosban készenálló élelmiszerszállítmányt kísérje s ezzel augusztus 2-án Trencsénbe meg is érkezett.²⁴ Heisternél Viard lovasságából csupán a La Tour ezred, az Althann ezred néhány százada és a rác lovasság maradt.

Mindezek egybevetésével megállapíthatjuk tehát, hogy a császári zászlók alatt a trencsényi csatában 5 vértés ezred, azaz a Hohenzollern, La Tour és Steinville ezredék,

2 dragonos ezred, azaz az Althann és a würzburgi Wolfskehl ezredék és

3 huszár ezred, azaz Esterházy József huszár ezrede (labancok), Demetri ezredes rác huszár ezrede és Secula horvát-szlavon huszár ezrede, vettek részt.

Ez aránylag csekély haderőhöz viszonyítva sok magasabb parancsnokot találunk Heister táborában. Ott voltak: Pálffy János gróf, Steinville István gróf, Hartleben Fülöp,

²² *Feldzüge* d. P. E. v. Sav. II. soroz. I. kötet 70 oldal. *Wrede: Geschichte der k. u. k. Wehrmacht*. III. kötet I. rész.

²³ Heister első jelentése.

²⁴ Márki: II. R. Fer. II. kötet 590 lap. Streffleur 1908. évf. 1267. l.

Ebergényi László báró és Gombos Imre tábornokok.²⁵ A Rónai-Horváth Jenő leírásához csatolt vázlat és dr. Bokor említett leírása²⁶ szerint e csatában Viard volt a császári jobbszárny parancsnoka. Ez nem helyes, mert mint tudjuk, Viard 2-án érkezett Trencsén várába és sehol sem találjuk nyomát annak, hogy 3-án onnan kitörve, a csatába beleavatkozott volna. Ezt a fontos mozzanatot bizonyára Heister, valamint Pálffy és a későbbi krónikások is megemlégették volna.

Látjuk ebből, hogy a kuruc haderő majdnem háromszorosra volt a császáriaknak. S míg az utóbbi tisztán lovasságból állott, annak kellőszámú gyalogsága, sőt 14 ágyúja is volt.

A csapatok e napi harcészségéről és erőállapotáról a következőket mondhatjuk:

A kuruc seregnek bizonyára megvolt a Rákóczi csapatainál elérhető legnagyobb harcészsége. Tudjuk, hogy a sziléziai betörésre készülődő Fejedelem a legjobb ruházattal és fegyverzettel szerelte fel csapatait és az egész tavasz folyamán pihentette őket. A csatát megelőző napok menetei (naponként átlag 15—15 km. közben augusztus 1-e pihenő nap), nem voltak túlságosan nagyok. 2-án este 10 óra körül a tábor már lepihenhetett s így másnap reggel friss erőben kezdhette volna el azt a harcot, amelyben a számbeli és a helyzeti előny mindenképen a kurucok oldalán volt. A csapatok hangulatáról, harcészségéről és szívósságáról már egy előbbi fejezetben részletesen megemlékeztem. Itt csupán azt kívánom megemlíteni, hogy a mezei lovasság volt az, amelynek a harcészsége a strazsnicai csúfos kudarc után csorbát szenvedett: sajnos éppen ennek a csapatnak a laza magatartásán fordult meg — mint később hallani fogjuk — a csata sorsa.

A császári lovasság erőállapota gyenge volt. Bizonyítja ezt Heister és Pálffy jelentése.²⁷ Élelem hiányában szenvedtek, annyira, hogy a Heister környezetében levő tábornokok zúgolódni kezdtek, amikor arról értesültek, hogy a tábornagy 2-án tovább indítja fáradt ezredeit a kurucok követésére. Ez a lovasság tehát, hosszú éjjeli menet után, bizonyára törődött állapotban érkezett 3-án reggel arra a csatamezőre, amelyen háromszoros erő ellen ilyen nem várt könnyű győzelmet aratott.

Markó Árpád.

(Folyt. köv.)

²⁵ *Hadt. Közl.*: 1897. évf. 515. o.

²⁶ *Rónai-Horváth*: Magyar hadikrónika II. rész 365—370.

1. Rónai-Horváth vázlatja a csatáról (s ezt vette át Márki is), teljesen hamis, mert a harc vonal egy részét Turna elé, vagyis a falutól északra és nyugatra helyezi, holott a küzdelem a falutól délre zajlott le.

2. *Dr. Bokor Imre*: id. munkájának 2. és 3. vázlat.

²⁷ *Heister* harmadik jelentése. *Pálffy* jel.